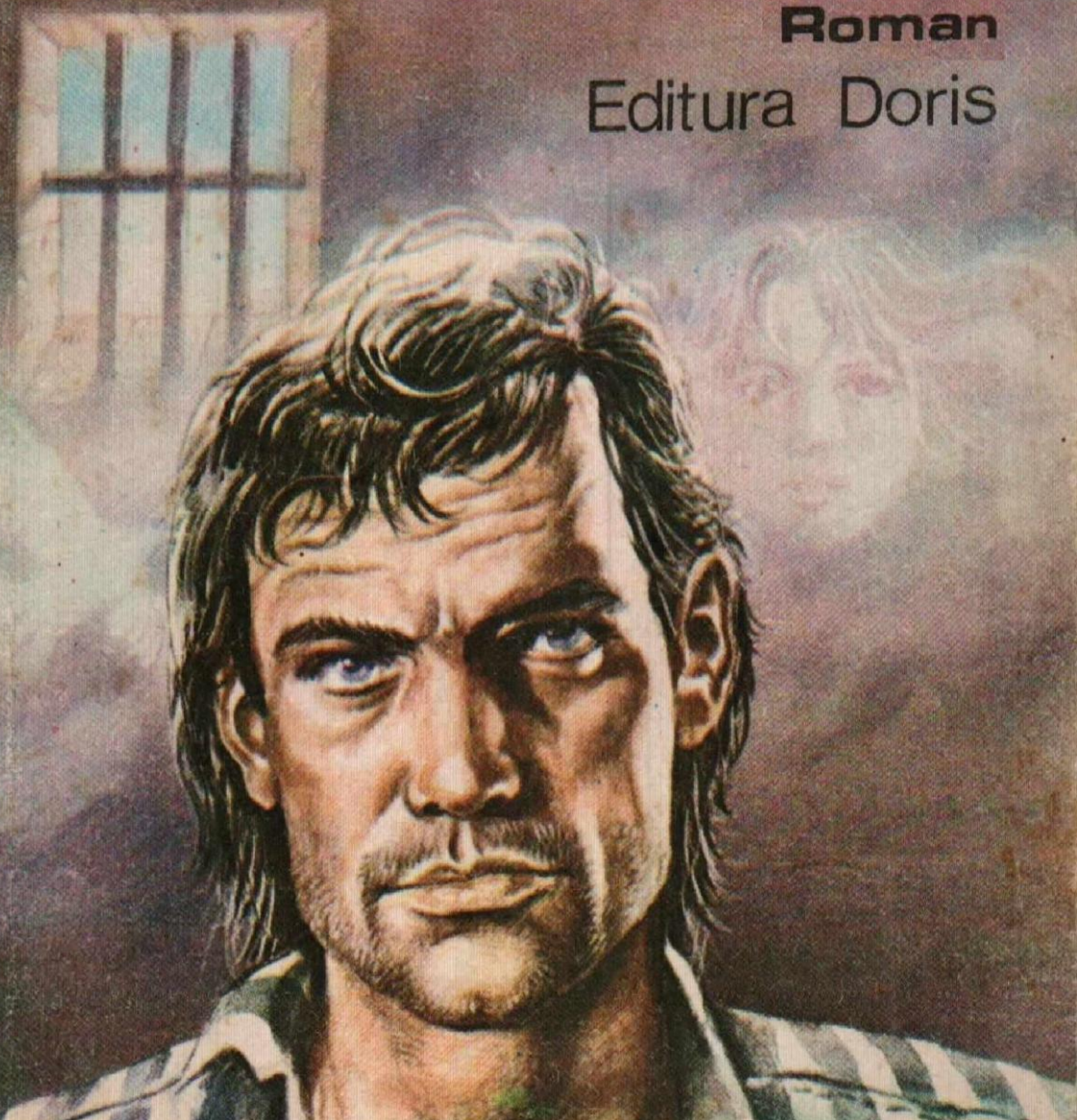

VICTOR HUGO

**CEA DIN URMĂ ZI
A UNUI CONDAMNAT**

Roman

Editura Doris

Editura DORIS, București
Fondator: Dr. Dumitru Magherescu
1991
Coperta: VALENTIN TĂNASE

Victor Hugo

**CEA DIN URMĂ ZI
A UNUI CONDAMNAT**

Traducere de Sorin B. Rareș

Editura DORIS

București, 1991

Argument

De ce am încredințat luminii tiparului, din atâtea cărți, romanul: „Cea din urmă zi a unui condamnat”?

Sigur, motivațiile trebuie începute cu numele autorului: Victor Hugo, teoreticianul romantismului, unul din titanii spiritualității universale. Autor al celebrelor creații – Mizerabilii, Hernani, Ruy Blas, Oamenii mării... În galaxia culturii franceze și, deopotrivă, a umanității, Hugo rămâne o strălucitoare supernovă...

Dar opțiunea noastră pentru această carte a sa nu a fost determinată numai de aureola notorietății. Citiți cu atenție cutremurătoarele pagini ale... condamnatului. Zbuciumul imens, scânteierea ideilor. Citiți întrebările sale fără răspuns. Implorările și blestemele azvârlite puterii, lumii în ceasurile de pe urmă. Și mai citiți postfața. Scrisă de autor. Cu același verb polemic, incendiar. Veți afla în toate acestea o colosală idee a acestui sfârșit de secol. Care a zguduit conștiințele. O generoasă și capitală idee: pledoaria pentru viață. Pentru dreptul la viață al semenului nostru.

Pledoarie așezată față în față cu cel mai pasionant, înflăcărat și pătimăș rechizitoriu împotriva pedepsei cu moartea, oriunde această monstruozitate nu a fost încă abolită.

Marile spirite și-au învins întotdeauna veacurile.

Hugo se numără printre învingători. Gândul său înalt și luminat duce, cu profetică îndrăzneală, omenirea în viitor.

Editura DORIS

CEA DIN URMĂ ZI A UNUI CONDAMNAT

Capitolul I

Condamnat la moarte!

Iată cinci săptămâni de când trăiesc cu acest gând, mereu singur, veșnic înfricoșat și încovoiat sub greutatea lui!

Adineauri – căci mi se pare că au trecut ani, nu săptămâni – eram un om ca și ceilalți. Fiecare zi, fiecare ceas, fiecare clipă, mă preocupa un gând. Spiritul meu tânăr și bogat era plin de fantezii; se bucura, desfășurându-și-le unele după altele, neîncetat și fără ordine, brodând cu nesfârșite arabescuri, aspra și străvezia pânză a vieții. Fete tinere, mărețe veșminte episcopale, bătlai câștigate, teatre cu zgomot și lumină și apoi fecioare tinere și plimbări întunecoase în noapte pe sub brațele castanilor. Era mereu sărbătoare în închipuirea mea. Puteam să gândesc la ce voiam. Eram liber...

Acum m-au închis. Trupul meu zace într-o temniță. Mintea mi-e ațintită spre un gând. Un gând groaznic, crunt, necruțător!

Nu mi-a rămas decât un gând, decât o convingere, decât o siguranță: *sunt condamnat la moarte!*

Orice aș face, acest gând stăruie ca o nălucă de plumb lângă mine, singură și triumfătoare, alungându-mi orice bucurie, stând față în față cu mine, nenorocitul, zgâlțâindu-mă cu mâini de gheață, când vreau să întorc capul, sau să închid ochii.

Se strecoară sub toate formele, când mintea ar vrea să scape de el. Se amestecă, la fel, unui refren îngrozitor, în orice cuvânt ce mi se spune. Se apropie odată cu mine de zăbrelele hidoase ale temniței. Mă urmărește când sunt treaz, îmi spionează somnul chinuit, și-mi re apare în vis sub forma unui cuțit.

Tresar din somn, urmărit de el și-mi spun:

— Ah! Acesta nu-i decât un vis!

Ei bine! Înainte chiar ca ochii-mi osteniți să fi reușit să se între-

deschidă, pentru ca să vadă acest gând necruțător însemnat în groaznica realitate care mă înconjoară, pe lespede a umedă a celulei, în razele slabe ale lămpii de noapte, în pânză ordinară a hainelor mele, pe chipul posac al soldatului de pază, a cărui sabie strălucește printre gratii și parcă un glas mi-a și murmurat la ureche:

— Condamnat la moarte!

Capitolul II

Era într-o dimineață însorită de august!

Se împliniseră trei zile de când începuse procesul meu. Trei zile de când numele și crima mea adunau în fiecare dimineață o mulțime de spectatori care se năpusteau pe băncile sălii de judecată, ca niște corbi în jurul unui hoit. Trei zile de când toată această fantasmagorie de judecători, martori, avocați, procurori, trecea și iar trecea pe dinaintea mea, când caraghioasă, când cruntă, dar totdeauna mohorâtă și fatală. În primele două nopți de neliniște și de groază n-am putut să dorm. A treia zi am adormit de mâhnire și osteneală. La miezul nopții lăsasem pe jurați deliberând. M-au readus pe paiele din celulă și am căzut într-un somn adânc, într-un somn de uitare. Primele ceasuri de odihnă după multe zile de zbucium...

Eram încă cufundat în acest somn adânc, când au venit să mă trezească. De data aceasta n-au fost de-ajuns numai pasul greoi și bocancii ghintuiți ai temnicerului, zăngănitul legăturii de chei și scârțâitul răgușit al zăvoarelor, pentru ca să mă scoată din amorțeală. A trebuit să-mi ajungă în urechi glasul lui aspru, iar mâna-i puternică să mă apuce de braț, strigând:

— „Scoală-te!”

Am deschis ochii și m-am ridicat înspăimântat. În aceeași clipă, prin fereastra strâmtă și înaltă a celulei, am zărit pe tavanul săliței de-alături un reflex galben. Ochii deprinși cu întunericul din închisori, pot să recunoască soarele. Iubesc soarele.

— E vreme frumoasă! spusei temnicerului.

El stătu câteva clipe fără să-mi răspundă, ca și cum ar fi chibzuit dacă merit un cuvânt; apoi cu oarecare greutate, mormăi.

— Se poate.

Am rămas nemișcat, cu mintea pe jumătate amorțită, zâmbind, cu ochii fixați spre acea scânteiere aurită care lumina tavanul.

— Iată o zi frumoasă! repetai.

— Da! îmi răspunse omul. Ești așteptat.

Aceste cuvinte, ca firul care curmă zborul insectei, mă readuseră numaidecât la realitate.

Am revăzut deodată, ca la lumina unui fulger, întunecata sală de ședințe a Curții cu jurați, masa judecătorilor încărcată cu zdrențe însângerate, cele trei rânduri de martori cu fețe stupide, pe cei doi jandarmi, la cele două capete ale băncii, robele negre mișcându-se, capetele mulțimii fremătând în fund, în umbră și pe cei doisprezece jurați care vegheaseră (în timp ce eu dormisem) oprindu-și privirea asupra mea.

M-am sculat. Îmi clănțăneau dinții, îmi tremurau mâinile și nu știam unde să-mi găsesc îmbrăcămintea. Picioarele nu mă mai țineau. La primul pas, m-am împiedicat ca un hamal prea împovărat. Totuși, urmai pe temnicer.

Cei doi jandarmi mă așteptau în pragul celulei. Mi-au pus cătușele, care aveau câte o broască complicată. Și au închis-o cu grijă. Stăteam nemișcat: puneau o mașinărie, deasupra altei mașinării.

Trecurăm printr-o curte interioară. Aerul curat al dimineții mă învioră. Ridicai capul. Cerul era albastru și razele calde ale soarelui, frânte peste coșuri înalte, descriau unghiuri mari de lumină pe vârful zidurilor înalte și posomorâte ale închisorii. Era într-adevăr frumos.

Am suit o scară în spirală. Străbăturăm un coridor, apoi altul. Se deschise o ușă prin care răbufni o adiere caldă. Intrai. Ivindu-mă, se auzi un zgomot de arme și voci. Băncile trosniră mișcându-se. Străbătui sala lungă prin mulțimea de oameni înconjurată de soldați și mi se părea că sunt centrul de care spânzură firele care luminau aceste fețe uimite și atente.

În acea clipă, îmi dădui seama că sunt fără cătușe, dar n-am putut să-mi amintesc nici unde și nici când mi le-au scos.

Se făcu liniște adâncă. Ajunsesem la locul meu. Gălăgia încetând în mulțime, gândurile mi se limpeziră. Am înțeles deodată ceea ce întrezărisem până atunci: că sosise momentul hotărâtor și că mă aduseră acolo să-mi aud sentința.

Nu știu cine ar putea să-mi lămurească felul în care mi-a venit gândul fără să-mi pricinuiască groază.

Ferestrele erau deschise. Aerul și zgomotul orașului pătrundeau deslușit de afară. Sala era luminată ca pentru o nuntă. Razele soarelui schițau ici și colo forma luminoasă a ferestrelor, când lungită pe pardoseală, când desfășurată pe mese, când frântă în unghiul zidurilor. Din romburile strălucitoare ale ferestrelor fiecare rază desena în

aer o mare prismă de praf de aur.

Judecătorii, în fundul sălii, păreau mulțumiți. Firește se bucurau că se apropie sfârșitul. Fața președintelui, luminată de reflexul unui geam, avea ceva liniștit și blând. Un tânăr substitut vorbea vesel cu o doamnă frumoasă cu pălărie roz căreia, prin favoare, i se dăduse un loc în spatele lui.

Numai jurații păreau istoviți de osteneală. Unii căscau chiar, înfățișarea nu-i arăta că ei trebuie să dea o sentință de condamnare la moarte. Pe figurile acestor târgoveți cumsecade nu se vedea decât o mare dorință de a dormi.

În fața mea era o fereastră larg deschisă. Auzeam cum râd pe chei vânzătoare de flori.

Pe marginea ferestrei, o floare frumoasă, galbenă, scăldată de o rază de soare, se juca cu vântul într-o crăpătură a pietrei.

Cum ar fi putut să se nască un gând sinistru în mijlocul atâtor senzații duioase? Năpădit de aer și soare, n-am putință să mă gândesc la altceva decât la libertate. Nădejdea străluci în mine, precum ziua strălucea în jurul meu și, încrezător, am așteptat sentința ca și cum ai aștepta izbăvirea și viața.

Între timp veni și avocatul meu. Era așteptat. Mâncase bine și cu poftă. Se așeză la locul lui și întorcându-se spre mine, zâmbi.

— Nădăjduiesc! îmi spuse.

— Nu-i așa? i-am răspuns eu zâmbind...

— Da! reluă el. Nu cunosc încă declarațiile lor, dar va trebui, fără îndoială, să înlătore premeditarea. Atunci nu va rămâne decât munca silnică pe viață.

— Ce spui domnule? exclamai eu indignat. Mai bine de o sută de ori moartea!

Da, moartea! Și de altfel nu știu ce voce interioară îmi repetă că nu pierd nimic rostind cuvântul. S-a pronunțat vreodată o sentință de moarte altfel decât la miezul nopții, cu făclii, într-o sală mohorâtă și întunecoasă? Da! într-o noapte rece și ploioasă, ce iarnă! Dar în luna august, la ora opt dimineața, pe o zi atât de frumoasă, cu jurați atât de buni, nu se poate! Și ochii mei se îndreptară iarăși spre floarea galbenă ce zâmbea la soare.

Deodată președintele, care nu așteptase decât pe avocat, îmi porunci să mă ridic. Trupa prezentă armele și, ca printr-o mișcare electrică, toți cei de față se ridicară în picioare în aceeași clipă. Un om neînsemnat și șters, de la o masă, mai jos de aceea a judecătorilor (îmi închipuiam că e grefierul) luă cuvântul și citi osânda pe care

jurații o pronunțaseră în lipsa mea. O nădușeală rece îmi cuprinse mădulele. M-am sprijinit de zid să nu cad.

— Domnule avocat, aveți ceva de adăugat cu privire la aplicarea pedepsei? Întrebă președintele.

Aș fi avut multe de spus, dar n-am reușit să rostesc o vorbă. Limba îmi rămăsese lipită de cerul gurii.

Apărătorul luă cuvântul.

Am înțeles că dânsul căuta să micșoreze declarația juraților. Și să schimbe pedeapsa într-o alta, aceea care mă jignise atât de mult. Se vede că indignarea mi-a fost prea puternică dacă în zori de ziuă și-a făcut loc printre miile de emoții ce-mi frământau gândul. Voiam să strig cu glas tare ceea ce mai spusese: *mai bine de-o sută de ori moartea!* Dar răsuflarea mi se opri și n-am putut decât să-i prind cu putere de braț și să strig cu glasul sugrumat: nu.

Procurorul general combătu pe avocat și l-am ascultat cu o mulțumire dobitocească. Apoi judecătorii au ieșit, s-au reîntors și președintele mi-a citit condamnarea.

— Condamnat la moarte! exclamă mulțimea. Și pe când mă duceau spre închisoare lumea se năpusti în urma mea, cu un zgomot de parcă s-ar fi năruit clădirea. Mergeam ametit și înmărmurit. Simții în mine o răzvrătire. Până la condamnare aveam senzația că respir, că mișc, că trăiesc laolaltă cu ceilalți oameni. Acum vedeam limpede o barieră între mine și lume. Nimic nu-și mai păstra înfățișarea dinainte. Ferestrele largi, luminoase, soarele frumos, cerul limpede, floarea gingașă, toate par șterse și întunecate: culoarea unui giulgiu. Oamenii, femeile, copiii care se îmbulzesc în jurul meu, au înfățișarea unor năluci.

* * *

Jos, la scară, mă aștepta o trăsură neagră, murdară și zăbreliță. Când m-am urcat, privii la întâmplare în piață.

— Un condamnat la moarte! strigară trecătorii, alergând spre trăsură.

Prin negura ce se ridica între lucruri și mine am descoperit două tinere care mă urmăreau cu priviri lacome.

— Bun! spuse cea mai frumoasă, bătând din palme. Peste șase săptămâni îi va cădea capul!

Capitolul III

Condamnat la moarte!

Ei bine, și de ce nu? Mi-amintesc că am citit într-o carte că *toți oamenii sunt condamnați la moarte cu amânări nedefinite*. Ce s-a schimbat în situația mea?

Din ceasul în care mi s-a rostit osânda, câți n-au murit dintre acei care se pregăteau pentru o viață lungă! Câți nu mi-au luat-o înainte, dintre cei care, tineri, liberi și sănătoși, ar fi vrut, în ziua hotărâtă, să-mi vadă capul căzând în piața Grevei! Câți dintre cei care umblă și respiră în aer liber, în voie, nu-mi vor lua-o înainte!

Și-apoi de ce să regret viața? Pentru zilele triste și pâinea neagră din închisoare? Pentru porția de zeamă de carne, biete lături luate din cazanul ocnașilor? Pentru ce să fiu bătut, eu, care am primit o educație aleasă? Pentru ce să mă chinuiască păzitorii și gardienii? Pentru ca să nu văd o ființă care să mă creadă vrednic de un cuvânt la care să-i răspund? Pentru ca să tresar fără încetare și de ceea ce am făcut și de ceea ce mi se va face? Iată singurele bunuri pe care ar putea să mi le răpească călăul.

Ah! oricum, e îngrozitor!

Capitolul IV

Trăsura neagră m-a transportat aici, în acest hidos Bicêtre.

Văzut de departe, așezământul are o oarecare măreție. Se întinde la orizont pe un deal și de la depărtare păstrează ceva din vechea-i splendoare, o înfățișare de castel regal. Dar pe măsură ce te apropii, palatul devine cocioabă. Stâlpii coșcoviți supără ochii. Ceva rușinos și sărăcăcios murdărește aceste fațade regale. S-ar spune că zidurile au lepră.

La ferestre nu mai există geamuri, ci drugi groși de fier încrucișați, de care se lipește ici și colo chipul jigărit al vreunui ocnaș sau al vreunui nebun.

Aceasta-i viața, văzută de aproape.

Capitolul V

De-abia am ajuns, și mâini de fier se apropiară de mine. Se înmulțesc precauțiile. Niciun cuțit, nicio furculiță la masă. Cămașa de forță – un fel de sac de pânză – îmi strânge brațele. Sunt răspunzători de viața mea. Am făcut recurs la Casație. Chiar dacă ar fi dăinuit șase sau șapte săptămâni această situație, trebuiau să mă păstreze teafăr

și sănătos pentru piața Grevei.

În primele zile m-au tratat cu o blândețe care mă îngrozea. Respectul unui temnicer miroase a eșafod. Din fericire, după câteva zile, deprinderea birui. M-au amestecat cu ceilalți prizonieri într-o mojiție obișnuită, renunțând la acele deosebiri neobișnuite de politețe, care-mi arătau, fără încetare, călăul pe aproape. Aceasta n-a fost singura îmbunătățire. Tinerețea, blândețea mea, grija duhovnicului închisorii și mai ales unele cuvinte latinești pe care le adresam portarului – care de altfel nu le înțelegea – mi-au înlesnit dreptul de-a mă plimba o dată pe săptămână, cu alți deținuți. Ceva mai mult, îmi luară cămașa de forță care mă paraliza. După multe împotriviri, mi s-a dat cerneală, hârtie, penițe și o lampă de noapte.

În fiecare duminică, după liturghie, mi se dădea drumul să petrec o oră de libertate. Acolo, vorbeam cu deținuții. Trebuia. Sunt oameni buni, nenorociți. Ei îmi povestiră isprăvile, fapte care te scârbeau. Dar eu știam că se laudă. M-au învățat argoul¹ lor *cu două înțelesuri*, cum spuneau ei. E un vocabular altoit pe limba obișnuită, ca un fel de tumoare degustătoare, ca un neg. Câteodată o energie deosebită, un pitoresc înspăimântător: *bragă de trotuar* (sânge pe drum) *a îmbrățișa văduva* (a fi spânzurat), ca și cum funia spânzurătorii ar fi văduvă de orice condamnat. Capul unui hoț are două nume: *sorbona*, când pregătește, chibzuiește și socotește crima: *buturuga*, când călăul îl taie. Uneori, câte-un spirit de vodevil: *un cașmir de răchită* (un coș de petice), *mincinoasa* (limba); și-apoi, în orice loc, în fiecare clipă, cuvinte ciudate, misterioase, urâte și murdare; *taurul* (călăul), *cucoana* (moartea), *tabla* (piața de execuție). S-ar putea spune broaște și păianjeni. Când auzi vorbindu-se această limbă, ai senzația unui obiect murdar și prăfuit, a unei grămezi de zdrențe scuturate în fața ta.

Cel puțin numai oamenii aceștia mai plâng. Temnicerii, paznicii, gardienii cu cheile – să nu-i văd în ochi – vorbesc și râd de mine cu ușurință și nepăsare.

Capitolul VI

Mi-am spus:

— Dacă pot să scriu, de ce aș șovăi? Dar ce să scriu? Închis între patru pereți de piatră, fără libertatea de-a umbla, fără niciun orizont

¹ Jargonul pușcăriașilor și haimanalelor din orașele franțuzești.

pentru ochi, cu unica bucurie de-a măsura toată ziua, instinctiv, pătratul albicios pe care ferestruica uşii îl schiţează pe zidul întunecos şi – cum am mai spus – singur, singurel cu un gând, gândul crimei şi al pedepsei de omor şi de moarte! Am eu oare ceva de mărturisit, eu, care nu mai am niciun rost pe lume? Şi voi găsi oare în creierul meu veştej şi gol ceva vrednic de scris?

De ce nu? Dacă totul în jurul meu e trist şi searbăd, nu freamătă oare în mine un zbucium, o luptă, o tragedie? Ideea fixă care mă stăpâneşte nu se arată în fiecare ceas, în fiecare clipă, sub o formă nouă, din ce în ce mai hidoasă şi mai cruntă, pe măsură ce sfârşitul se apropie?

Pentru ce n-aş încerca să-mi spun mie însumi tot ceea ce simt puternic şi necunoscut în deznădejdea care mă chinuie? Fără îndoială, materia e bogată şi oricât de scurtă mi-ar fi viaţa, mai există încă în neliniştea mea groaza care s-o umple – din această clipă până la sfârşit – şi voi mai avea cu ce să întrebuiţez această peniţă şi să usuc această călimară. De altfel, singurul mijloc de a-mi micşora suferinţa e să observ aceste nelinişti. Înşirându-le pe hârtie, îmi va trece mai uşor timpul.

Ceea ce voi scrie, poate, nu va fi nefolositor. Jurnalul suferinţelor mele, ceas cu ceas, clipă cu clipă, chin cu chin, dacă voi reuşi să-l continui până la sfârşit, această spovedanie neisprăvită, dar cât se poate de complicată a senzaţiilor mele nu va aduce cu ea oare o învăţătură mare şi profundă? Nu va fi oare în acest proces-verbal al gândurile mele în agonie, în această necontenită creştere a durerii, în acest fel de autopsie intelectuală a unui condamnat, o lecţie mai mult, pentru cei care osândesc? Poate că această lectură le va face mâna mai puţin uşoară când vor trebui să doboare un cap care gândeste, capul unui om, în ceea ce ei numesc balanţa justiţiei? Poate că n-au chibzuit niciodată păcătoşii, la această înceată scurgere de chinuri pe care o ascunde formula expeditivă a unei sentinţe de moarte? S-au oprit vreodată la grozava realitate că în omul pe care-l omoară vibrează o inteligenţă ce s-a distins în viaţă, un suflet care nu s-a pregătit de moarte? Nu. Ei nu văd în toate acestea decât căderea verticală a unui cuţit triumfiular şi gândesc, fără îndoială, că pentru osândit nu există nimic înaintea morţii şi nimic după moarte?

Aceste hârtii le vor deschide ochii. Tipărite poate într-o zi, le vor opri câteva clipe atenţia asupra suferinţelor unei conştiinţe. Căci ei nu le bănuiesc. Li se pare o izbândă că reuşesc să zdrobească trupul,

fără suferință. Ei! dar aceasta e vorba? Ce înseamnă durerea fizică pe lângă cea morală? Ură și milă, legi ticluite astfel! Va veni o zi... Și poate aceste însemnări, ultimele mărturisiri ale unui nenorocit, vor contribui...

Numai să nu se joace vântul, după moartea mea prin curtea închisorii cu aceste foi de hârtie, mângîindu-le de noroi, sau să nu putrezească în ploaie, lipite de găurile unui geam spart, a vreunui temnicer.

Capitolul VII

Ceea ce scriu aici poate că va folosi altora, poate că va opri pe judecătorul pregătit să judece, poate că va salva pe nenorociții, nevinovați sau vinovați, de la agonia la care sunt eu condamnat. De ce? La ce bun? Ce interesează? Când capul meu va fi căzut în coșul cu rumeguș, ce interesează dacă va fi tăiat și al altora? Într-adevăr am gândit oare asemenea nebunii? Vreau să prăbușesc eșafodul după ce l-am urcat eu? Vă întreb: cu ce am să mă aleg?

Ce! soarele, primăvara, câmpiile pline cu flori, păsările care se trezesc dimineața, norii, arborii, firea, libertatea, viața, toate acestea vor pieri pentru mine?

Ah! Pe mine ar trebui să mă salvez! E adevărat că nu se poate? Că va trebui să mor mâine, chiar astăzi, poate? Că toate acestea sunt aievea? O, Doamne! groaznic gând de a-ți strivi capul de zidul acestei închisori!

Capitolul VIII

Să socotesc ce-mi rămâne:

Trei zile de răgaz după sentința pronunțată pentru recurs în Casație, opt zile de întârziere la Parchetul curții cu jurați, și apoi piesele – cum le numesc ei – sunt trimise ministerului.

Cincisprezece zile de așteptare la minister, care nici nu știe măcar de ele și care, totuși, le transmite după cercetarea Curții de casație.

Acolo clasarea, numerotarea, înregistrarea. Căci ghilotina e ticsită și fiecare trebuie să-și aștepte rândul.

Cincisprezece zile de veghe ca să ți se facă vreo nedreptate.

În sfârșit, Curtea se adună, de obicei într-o joi. Respinge douăzeci de recursuri, trimite înapoi ministerului, care le predă procurorului general și care la rândul lui, călăului. Și iar trei zile.

În dimineața zilei a patra, substitutul procurorului general îți spune, potrivit-și cravata:

— Trebuie, totuși, să se sfârșească odată cu această afacere.

Atunci, dacă ajutorul de grefier n-are la prânz prieteni care să-l împiedice, ordinul de executare e conceput, redactat, transcris pe curat, expediat și a doua zi în zori, se aude în piața Grevei bătându-se o grindă și pe la răscruci, strigând vestitorii răgușiți.

În total – șase săptămâni.

Iată cinci săptămâni cel puțin, sau poate șase – nu îndrăznesc să le număr – de când zac în carcera din Bicêtre, și mi se pare că mai sunt numai trei zile până joi.

Capitolul IX

Mi-am făcut testamentul.

La ce bun? Trebuie să fac cheltuieli și tot ce am de-abia mi-ajunge. Ghilotina e foarte scumpă.

Las o mamă, o soție, un copil.

O fetiță de trei ani, dulce, rumenă, slăbuță, cu ochi mari, negri, și părul lung, castaniu.

Avea doi ani și o lună când am văzut-o pentru ultima dată.

Astfel rămân după moartea mea trei femei, fără fiu, fără soț, fără tată, trei orfane de diferite vârste, trei văduve din isprava legii. Admit că m-au pedepsit pe drept.

Dar aceste nevinovate cu ce-au greșit? Nu interesează; le dezono-rează, le ruinează. Aceasta e dreptate.

Nu bătrâna mamă mă neliniștește! Dânsa are șaizeci și patru de ani și va muri de durere. Sau, dacă va mai trăi câteva zile, să aibă numai puțină cenușă în sobă. Va fi mulțumită.

Nici soția nu mă neliniștește prea mult. Dânsa e bolnăvicioasă și cu mintea șubredă. Va muri și ea. Numai de n-ar înnebuni. Se spune că nebunia lungește viața. Dar cel puțin inteligența nu suferă; adoarme, e ca moartă.

Dar fetița mea, copilul meu, sărmana Maria, care râde, care se joacă, și care, poate, cântă în clipa aceasta și nu se gândește la nimic, ea îmi pricinuiește mai multă durere.

Capitolul X

Iată cum e celula mea: opt picioare pătrate. Patru ziduri de piatră

cioplită ce se sprijină în unghiul drept al unui caldarâm de lespezi, ridicat cu o treaptă deasupra sălii din afară.

În dreapta ușii, la intrare, un fel de adâncitură care, în batjocură, servește de iatac. Se aruncă un maldăr de paie în care, după cât se presupune, prizonierul doarme îmbrăcat într-un pantalon de pânză și într-o vestă de dril, atât iarna cât și vara. Deasupra capului, în loc de tavan, o boltă neagră, în ogivă, de care atârnă pânze groase de păianjen, ca niște zdrențe. De altfel nicio fereastră, nici chiar vreo răsuflătoare. O ușă aproape toată din fier.

Mă înșel. În mijlocul ușii, în partea de sus, e o deschizătură de nouă degete, pătrată, tăiată de două zăbrele în formă de cruce și pe care paznicul o închide noaptea.

Afară, un coridor lung, destul de luminat și aerisit, cu răsuflători înguste de-a lungul zidului, divizat în mai multe părți, care comunică între ele printr-o serie de uși boltite și joase. Fiecare din aceste despărțituri servește oarecum de anticameră la o celulă, asemeni cu a mea. În aceste celule se ofilesc ocnașii pedepsiți de directorul închisorii la pedepse disciplinare. Primele trei chiliuțe sunt rezervate condamnaților la moarte; stând mai aproape de locuințele temnicerilor, care supraveghează mai de aproape.

Aceste celule alcătuiesc tot ce-a mai rămas din vechiul castel de Bicêtre, clădit în secolul al XV-lea de către cardinalul de Winchester același care a osândit pe Jeanne D'Arc la moarte prin ardere. Am auzit aceasta din gura curioșilor care au venit să mă vadă ieri, în celula mea, și care mă priveau ca pe un animal de menajerie. Paznicul a căpătat cinci franci.

Am uitat să spun că un paznic veghează zi și noapte la ușa celei mele. Nu-mi pot ridica ochii spre ferestruica pătrată fără să nu-i întâlnesc privirea neclintită și fixată asupra mea.

De altfel se presupune că ar fi aer și lumină în aceste cutii de piatră.

Capitolul XI

Pentru că nu se luminează de ziuă încă, ce să fac noaptea? Mi-a venit o idee. M-am sculat și am cercetat cu lampa cei patru pereți ai celei mele. Sunt acoperiți cu scrisuri, desene și figuri ciudate, cu iscălituri care se încălesc și se șterg unele pe altele. Se pare că fiecare condamnat vrea să lase o urmă, cel puțin. Am văzut urme de creion, cretă, cărbune, litere negre, albe, cenușii, adesea săpături adânci în

piatră, ici și colo litere ruginite, cum s-ar spune scrise cu sânge. Nici vorbă că dacă aş avea cugetul mai liber, aş cerceta cu viu interes această carte ciudată care mi se desfășoară pagină cu pagină înaintea ochilor, pe fiecare piatră din această celulă. Mi-ar plăcea să alcătuiesc un tot din aceste frânturi de gând, împrăștiate pe lespezile de piatră; să descopăr omul sub fiecare nume; să dau înțeles și viață acestor inscripții mutilate, acestor fraze ciopârțite, acestor cuvinte ciuntite, trupuri fără cap, ca și acei care le-au scris. La căpătâiul meu, sunt două inimi înflăcărate, străpunse de o săgeată și deasupra: *iubire pe viață*. Nenorocitul nu și-a luat o îndatorire prea îndelungată.

Alături un fel de pălărie în trei colțuri cu o mică figură desenată grosolan deasupra și aceste cuvinte: *Trăiască împăratul! 1824*.

Mai departe alte inimi înflăcărate, cu această inscripție caracteristică a închisorilor: *Iubesc și ador pe Mathieu Danvin, Jacques*.

Pe zidul celălalt citesc acest nume; *Papavoine*. Litera P. e brodată cu arabescuri și împodobită cu grijă.

Ceva mai jos un cuplet dintr-un cântec deocheat.

O pălărie de revoluționar sculptată destul de adânc în piatră, are dedesubt inscripția: *Bories Republica*. Fusesse unul din cei patru subofițeri de la Rochelle. Sărmanul tânăr! Pretinsele necesități politice s-au dovedit dezgustătoare! Pentru o idee, pentru un vis, pentru o abstracție, această groaznică realitate: ghilotina! Și eu care m-am plâns, eu, nenorocitul, care am săvârșit o adevărată crimă, care am vărsat sânge!

Nu voi cerceta mai departe. Am văzut schițat în alb, în colțul zidului, o imagine înspăimântătoare: eșafodul, care în clipa aceasta se pregătește, poate, pentru mine. Lampa era să-mi cadă din mână.

Capitolul XII

Mi-am revenit, așezându-mă numaidecât pe paie, cu capul pe genunchi. Spaima mea de copil dispăru și mă cuprinse o ciudată curiozitate de-a continua să cercetez zidul.

De lângă numele Papavoine am smuls o pânză mare de păianjen, plină cu praf și întinsă până în colțul zidului. Sub acest păianjen am văzut patru sau cinci nume foarte citețe, printre altele nu mai rămăsese decât o pată în perete. *Dautun, 1815, Poulain, 1818, Jean Martin, 1821, Castaing, 1823*. Am citit aceste nume și amintiri fioroase mă copleșiră. Dautun, care și-a tăiat fratele în bucăți, a colindat o noapte

întreagă prin Paris, aruncându-i capul într-o fântână și trupul într-un canal. Poulain și-a omorât nevasta, Jean Martin a tras un glonte asupra tatălui său, pe când acesta deschidea o fereastră. Castaing e doctorul care și-a otrăvit prietenul; îngrijindu-l de ultima boală pe care i-o pricinuisse, i-a dat otravă în loc de doctorii. Și pe lângă aceștia, Papavoine, groaznicul nebun, care omora copii cu lovituri de cuțit în cap.

— Iată, îmi spuneam și un frig de moarte îmi străbătu tot trupul, iată cine a stat în aceste celule, înaintea mea. Aici, pe aceeași lespede și-au depănat ultimele gânduri acești ucigași. În jurul acestui perete, în acest pătrat strâmt, s-au învățit ca niște fiare. Au urmat unul după altul la răstimpuri scurte. Poate că această celulă nici nu se mai golește. Mi-au lăsat locul cald. Voi pleca și eu, la rândul meu, și-i voi ajunge în cimitirul din Clamart, unde crește iarba atât de multă!

N-am nici vedenii și nici nu cred în superstiții. Poate că aceste gânduri îmi dădeau călduri. În timp ce visam astfel, mi s-a părut deodată că numele acestea fatale sunt scrise cu litere de foc pe peretele negru. Un vuiet din ce în ce mai limpede îmi izbi urechile. O lumină roșiatică îmi umplu ochii. Apoi mi se păru că celula se umplea de oameni ciudați care-și poartă capul în mâna stângă. Toți îmi arătau pumnul, afară de paricid.

Am închis ochii îngrozit și i-am văzut și mai limpede.

Vis, nălucire, sau realitate, aș fi înnebunit, dacă o impresie bruscă nu m-ar fi trezit la timp. Eram gata să cad pe spate, când simții târându-se pe picior ceva rece și păros; era păianjenul căruia îi stricaserăm casa și care fugea.

O, groaznicele vedenii! Nu, nu era decât fum, o închipuire a creierului meu gol în spasme.

O nălucire ca a lui Macbeth! Morții sunt morți; aceștia mai ales. Ei sunt bine ferecați în groapă. Mormântul nu-i o închisoare din care se poate fugi. Atunci... de ce mă tem? Ușa cavoului nu se deschide pe dinăuntru.

Capitolul XIII

Zilele trecute am văzut ceva hidos.

Mijea de ziuă. Închisoarea vuia de zgomot. Se auzeau deschizându-se și închizându-se porțile greoaie, scârțâitul zăvoarelor și al lacătelor de fier, sunetul legăturilor de chei, ce bălăbăneau la brâul temnicerilor, pârâitul scărilor de sus în jos sub pași grăbiți și glasuri care

se cheamă și răspund din amândouă capetele sălilor. Vecinii de celulă, ocnașii pedepsiți, păreau mult mai veseli ca de obicei. Parcă tot Bicêtreul râdea, cântă, umbla și dănuia. Numai eu tăcut, singur și nemișcat în această larmă, speriat și atent, ascultam.

Trecu un temnicer. Îndrăznii să-i chem și să-i întreb dacă e vreo sărbătoare în închisoare.

— Sărbătoare dacă vrei! Astăzi se pun în lanțuri ocnașii care trebuie să plece mâine la Toulon. Vrei să-i vezi? O să te distreze.

Într-adevăr, iată un spectacol pe cât de îngrozitor, pe atât de urăcios pentru un singuratec. Totuși, primii.

Temnicerul luă toate măsurile de prevedere în privința mea, apoi mă conduse într-o celulă goală, fără nicio mobilă, care avea o fereastră cu gratii, dar o fereastră adevărată, înaltă până la brâu, și prin care se oglindea bine cerul.

— Iată, îmi șopti, de aici vei vedea și vei auzi totul. Vei fi singur în lojă, ca un rege.

După ce mă închise acolo plecă.

Fereastră dădea într-o curte pătrată, înconjurată de o clădire cu șase caturi. Nimic mai decăzut, mai gol, mai înjositor, mai neplăcut ochiului decât această fațadă găurită de o mulțime de ferestre cu zăbrele, prin care se arătau, de jos până sus, fel și fel de chipuri slăbite și îngălbenite, strânse unele în altele, ca și pietrele unui zid. Erau deținuții care priveau la spectacolul ceremoniei în care trebuiau, într-o zi să joace roluri principale. Aș putea spune, suflete pedepsite ce se uită prin întredeschizăturile purgatoriului la chinurile din iad.

Toți priveau în tăcere curtea goală încă.

Așteptau. Printre aceste chipuri stinse, posomorâte, scânteia ici și colo câte-o privire pătrunzătoare și vie, ca niște puncte de foc.

Pătratul închisorii, ce cuprindea curtea, nu se închidea de tot. Unul din cele patru ziduri ale clădirii (acela cu fața spre răsărit) era desfăcut la mijloc și se lega de zidul alăturat printr-un gard de fier. Gardul dădea într-o a doua curte, mult mai mică decât prima și – ca și aceasta – înconjurată de ziduri înnegrite.

De jur-împrejurul curții principale, cât vezi cu ochii, numai bănci de piatră rezemate de ziduri. În mijloc, se ridică o prăjină de fier încovoiată, anume pentru ca să se agațe felinarul.

Sună de douăsprezece.

Poarta principală, ascunsă într-o scobitură, se deschise deodată. O dubă, înconjurată de soldați murdari și sfioși, în uniforme albastre

cu galoane roșii și centiroane galbene, intrară greoi și zgomotoși în curte. Erau păzitorii cu lanțurile.

În aceeași clipă, ca și cum zgomotul ar fi deșteptat închisoarea, spectatorii de la ferestre – până atunci tăcuți și nemișcați – izbucniră în strigăte de veselie, în cântece, în amenințări, în blesteme amestecate cu râsete cumplite ce te îndurerau; puteai să crezi că sunt măști de diavoli.

Pe fiecare obraz apăru o strâmbătură. Toți pumnii ieșiră printre gratii. Toți urlau. Toți ochii scânteiau. M-am înspăimântat văzând că țâșnesc atâtea scânteii din cenușa aceea.

Între timp, păzitorii – printre care se deosebeau după îmbrăcămintea și spaima lor, câțiva curioși veniți din Paris – se apucară liniștiți de lucru. Unul dintre ei se urcă în căruță și azvârli tovarășilor lanțuri, cătușe și pantaloni de pânză. Își împărțiră munca; unii întinseră într-un colț al curții lanțurile lungi pe care le numeau în argoul lor *sforicică*, alții desfășurare pe caldarâm *mătăsurile*, cămășile și pantalonii, pe când cei mai îndemânatici cercetau, unul după altul, sub controlul căpitanului, un bătrânel scurt și gros, lanțurile de fier. Deținuții aclamau batjocoritori și zgomotoși; mai ales ocnașii pentru care se făceau aceste pregătiri și pe care-i vedeam la răspântia vechii închisori care dădea în curtea cea mică.

Sfârșindu-se pregătirile, un domn cu haina brodată cu argint, numit *domnul inspector*, dădu un ordin directorului închisorii. Puțin după aceea, prin două sau trei porți joase, năvăli aproape în același timp, ca o răbufnire, în curte un nour de oameni urâți și zdrențăroși care urlau.

Erau ocnașii.

La intrarea lor, bucuria celor de la geamuri se mări și-i salutară cu strigăte și aplauze pe care osândiții le primeau cu un fel de modestie mândră. Mulți dintre ei aveau niște pălării ciudate, împletite din paie din celulă. Aceștia erau și mai aplaudați. Unul, mai cu seamă, un tânăr de șaptesprezece ani cu fața de copil ridica entuziasmul la culme. Ieșea din hrubă, după ce a stat opt zile la secret. Din grămada de paie își făcuse îmbrăcămintea ce-l acoperea de sus până jos. Intră în curte dându-se peste cap cu îndemânarea unui șarpe. Se auzi un ropot de bătăi de palme și acest schimb de veselie între ocnașii adevărați și aspiranții la ocnă, părea ceva fioros.

Societatea putea fi reprezentată aici prin temniceri și curioși înspăimântați. Crima își râdea de ei și făcea o sărbătoare în familie din această ispășire.

Pe măsură ce soseau, erau împinși între două rânduri de paznici, în curticica zăbrelită, unde-i aștepta vizita medicală. Acolo încerca fiecare, pentru ultima oară să amâne groaznicul drum, născocind motive asupra sănătății; ochii bolnavi, piciorul scrântit, mâna strivită. Dar întotdeauna și aproape pe toți îi găsiră buni pentru ocnă și fiecare se resemna cu nepăsare, uitând în câteva clipe așa-zisa infirmitate de nevindecat.

Grilajul curții mici se redeschise. Un gardian făcu apelul în ordine alfabetică. Atunci ieșiră unul câte unul și fiecare osândit merse să se încoloneze într-un colț al curții mari, lângă un tovarăș dat de întâmplare. Astfel fiecare se vedea redus la sine însuși: fiecare își purta lanțul, cot la cot cu un necunoscut. Și dacă din întâmplare un osândit are un prieten, lanțul îl desparte. Culmea nenorocirii!

Când au ieșit cam vreo treizeci, portița se închise. Un păzitor îi alinie cu bastonul și aruncă înaintea fiecăruia o cămașă, o haină și un pantalon de pânză groasă; la un semn toți începură să se dezbrace. Un incident neașteptat veni, parcă anume să schimbe umiliința aceasta în chin.

Până atunci timpul fusese destul de frumos și dacă vântul tăios de octombrie răcea aerul, din când în când se deschidea printre norii cenușii câte o crăpătură de unde cădea o rază de soare. De abia își lepădaseră zdrențele și stăteau goi sub privirile bănuitoare ale gardienilor și ale străinilor care se învârteau în jurul lor, cercetându-i; cerul se întunecă și o ploaie rece de toamnă răpăi pe neașteptate, rostogolindu-se în valuri în curtea pătrată, pe capetele descoperite, pe măduarele despuiate ale ocnașilor și pe zdrențele lor sărăcăcioase înșirate pe caldarâm.

Într-o clipă curtea se goli de tot ce nu era ocnaș sau păzitor. Curișii din Paris se adăpostiseră sub bolțile porților.

Ploaia cădea puhoi. Nu mai vedeai în curte decât osândiți goi și uzi pe caldarâmul inundat. O tăcere apăsătoare urmă zgomotului de până atunci. Tremurau, clănțănind din dinți; picioarele slabe și genunchii noduroși se izbeau între ei și-ți era mai mare mila să vezi cum li se lipeau de măduarele învinetele cămășile ude, hainele și pantalonii learcă de ploaie.

Unul singur, un bătrân, își păstrase puțin veselia. Strigă, ștergându-se cu cămașa udă, că *aceasta nu făcea parte din program*, apoi râse, ridicând pumnul spre cer.

După ce s-au îmbrăcat cu hainele de drum, gardienii îi duseră în grupuri de câte douăzeci și treizeci în celălalt colț al curții, unde-i

așteptau cordoanele. Aceste cordoane sunt niște lanțuri lungi și puternice, tăiate în transversală din loc în loc de alte lanțuri mai scurte, la capătul cărora atârnă cătușe pătrate, care se deschid printr-o latură pe una din fețe și se închid pe fața opusă, printr-un șurub foarte gros de fier ținut, pe un fel de zgardă a închisorii.

Ocnașii se aliniază în noroi, pe caldarâmul inundat. Trebuia să li se încerce cătușele. Doi fierari ai închisorii, cu nicovale portative, ferecară zgărzile la gât, cu lovituri grele de ciocan. Iată un moment înspăimântător, când și cei mai îndrăzneți pălesc. Fiecare lovitură de ciocan, dată pe nicovala sprijinită de spatele lor, făcea să tresalte bărbia întemnițatului. Cea mai mică mișcare, înainte și înapoi, le-ar sfărâma țeasta ca pe o coajă de nucă.

După operația aceasta, toți se posomorâră. Nu se mai auzea decât zornăitul lanțurilor și în răstimpuri câte un strigăt întretăiat de zgomotul surd al bastoanelor temnicherilor, pe mădularele celui neascultător. Unii plângeau. Cei bătrâni se cutremurau și își mușcau buzele. Priveam îngrozit la aceste profiluri firoase în rama lor de fier.

Așadar, după vizita medicală, vizita temnicherilor; apoi ferecarea: cele trei acte ale spectacolului.

Se ivi din nou o rază de soare. Ocnașii se ridicară dintr-odată, ca printr-o mișcare fără voie. Cele cinci șiruri își întinseră mâinile și făcură o horă uriașă în jurul felinarului. Se-nvârteau de-ți luau ochii. Fredonau un cântec de ocnă, o romanță în „argo” cu un ton când jalnic, când furios și vesel; din când în când se auzeau strigăte ascuțite și hohote de râs sfâșietoare, amestecându-se cu vorbe neînțelese. Apoi izbucni un ropot de aclamații furioase, lanțurile zăngăneau în cadență, slujind de orchestră acestui cântec sălbatic. O adevărată imagine a sabatului.

Temnicherii întrerupseră dansul ocnașilor, cu lovituri de bastoane, ducându-i lângă un cazan, în care pluteau niște ierburi într-o zeamă fierbinte și murdară. După ce-au mâncat, aruncară pe caldarâm rămașițele ciorbei și a pâinii uscate și începură din nou hora și cântecul. Parcă li se îngăduia această libertate în ziua ferecării și în noaptea următoare.

Priveam la spectacolul acesta ciudat cu o curiozitate atât de însetată, atât de tremurătoare, atât de ațintită, încât uitasem de mine însumi. O milă adâncă mă pătrunse până în străfundul sufletului. Râsul lor, mă făcea să plâng.

În mijlocul visării adânci în care am căzut, văzui hora zgomotoasă

că se oprește amuțind. Toți ochii se îndreptară spre fereastra mea.

„Condamnatul! Condamnatul!” strigară ei arătându-mă cu degetul. Și urletele de bucurie se îndoiră.

Am împietrit.

Nu știu de unde mă cunoșteau și cum m-au recunoscut.

— Bună ziua! bună ziua! îmi strigară cu furie. Unul din cei mai tineri – osândit la ocnă pe viață – cu fața lucitoare și plumburie, mă privi cu invidie rostind:

— E fericit! Va fi tăiat! Adio, tovarășe!

Nu vă pot destăinui ce s-a petrecut cu mine. Eram, într-adevăr, tovarășul lor. Piața Grevei e sora Toulonului. Și eram chiar mai prejos decât ei: îmi făceau cinste.

Mă înfiorai.

Da, tovarășul lor! Câteva zile mai târziu, și le-aș fi putut oferi și eu un spectacol.

Rămăsesem nemișcat la fereastră, ca paralizat. Dar văzând cele cinci rânduri că înaintează spre mine cu vorbe de o fioroasă bunăvoință și auzind zornăitul tunător al lanțurilor, al strigătelor și al pașilor, la picioarele zidului, mi se păru că acest nor de diavoli, îmi asediază nenorocita celulă.

Am scos un strigăt și mă azvârlii cu violență asupra ușii. Dar n-am putut să fug.

Temnicerul trăsese zăvoarele pe dinafară. Am bătut, am strigat cu furie. Apoi, mi s-a părut că aud și mai aproape, glasurile înspăimântătoare ale ocnașilor. Parcă vedeam capetele lor hidoase la marginea ferestrei. Am scos și al doilea strigăt de spaimă și leșinai.

Capitolul XIV

Când m-am trezit era noapte. M-am trezit într-un pat sărăcăcios. Văzui la lumina unui opaiț care pâlpaia în tavan, alte paturi înșirate lângă zid. Am înțeles că mă aduseseră la infirmerie.

Am rămas câteva clipe treaz, dar fără gânduri și fără amintiri, copleșit de fericirea de a fi într-un pat! Desigur că altădată, patul acesta de spital și închisoare m-ar fi umplut de dezgust și milă. Dar nu mai eram același om.

Cearșafurile erau murdare și aspre, iar pătura subțire și găurită. Simțeam paiele prin pânza saltelei, dar ce-mi păsa! Mădularele mele puteau să se dezmoștească în voie pe aceste pânze groase. Sub pătura aceea subțire, frigul groaznic ce-mi pătrunsese până în măduva

oaselor se risipea încet-încet. Am adormit din nou.

Mă deșteptă un zgomot mare. Se crăpa de ziuă. Zgomotul venea de-afară. Patul meu fiind lângă fereastră, m-am ridicat în capul oaselor să văd ce s-a întâmplat.

Fereastră dădea în curtea mare a închisorii. Curtea gema de lume. Două rânduri de soldați abia izbuteau să țină liberă o potecă prin mulțime. Între aceste două rânduri de soldați, treceau încet, săltând la fiecare piatră, cinci căruțe mari, încărcate cu oameni: plasau ocnașii.

Căruțele erau descoperite. Fiecare grup ocupa o căruță. Osândiții se așezaseră de-o parte și de alta a căruței; câte un paznic, în picioare, veghea cu pușca încărcată. Se auzeau fiarele zângănind și la fiecare zdruncinătură a căruței capetele ocnașilor săltau și picioarele li se bălăbăneau.

O ploaie mărunță și pătrunzătoare licărea cerul și le lipea pe genunchi pantalonii de pânză cenușie. Din bărbile lungi și din părul scurt curgea apa; obrații li se învinețiseră. Dărdăiau și scrâșneau din dinți de frig și de furie. De altfel nu se puteau mișca. Odată ferecat de acest lanț, nu mai ești decât o părticică din acest tot hidos, care se numește „cordon”. Cătușa condamnă la moarte inteligența și animalul din noi, nu mai are nevoi și trebuințe decât la ore anumite. Așa, nemișcați – cei mai mulți pe jumătate goi – cu capetele descoperite și picioarele atârând, își începeau călătoria de douăzeci și cinci de zile, îngrămădiți în aceleași căruțe, îmbrăcați cu aceleași haine pe soarele fierbinte al lui cuptor, ca și pe ploile reci ale lui brumar. S-ar spune că oamenii vor să împartă pe din două cu cerul, meseria lor de călăi.

Între mulțime și osândiții din căruțe se iscase un fel de convorbire îngrozitoare; înjurături și amenințări de o parte, blesteme de cealaltă. Dar la un semn al căpitanului, loviturile de baston căzură la întâmplare pe capetele și umerii ocnașilor, și totul intră într-o liniște înșelătoare care se numește *ordine*. Dar ochii scăpărau de răzbunare, nenorociții încheștându-și pumnii pe genunchi.

Cele cinci căruțe escortate de jandarmi călări dispărură pe rând sub poarta înaltă și rotundă a închisorii. O a șasea le urma, căruța în care se îngrămădise, una peste alta: căldări, gamele de aramă și lanțuri de schimb. Câțiva paznici care întârziaseră la cantină, ieșiră într-un suflet să-și ajungă trupa. Lumea se risipise. Spectacolul dispăru ca o nălucire. Auzeam cum se stinge în depărtare, încetul cu încetul, prin văzduh, scârțitul greoi al roților și picioarelor cailor, pe

drumul pietruit spre Fontainebleau, plesnetele bicelor, zăngănitul lanțurilor și urletele mulțimii care ura „cale bătută” ocnașilor.

Și acesta e pentru ei numai începutul!

Ce-mi spune mie, avocatul? Ocna! Ah, da: mai bine de o mie de ori moartea! Mai degrabă eșafodul decât ocna. Mai bine neantul decât iadul. Mai bine-mi dăruiesc gâtul cuțitului ghilotinei, decât lanțului paznicului! Ocna, Dumnezeule!

Capitolul XV

Din nenorocire nu eram bolnav. A doua zi a trebuit să ies din infirmerie. Celula mă reprimi.

Nu sunt bolnav! Într-adevăr sunt tânăr, sănătos și puternic. Sângele curge în voie prin vinele mele. Mădularele îmi ascultă toate poftele; zdravăn la trup și la minte, sunt făcut pentru ca să viețuiesc mult. Și totuși nu-i adevărat; sunt bolnav, bolnav de moarte, o boală pricinuită de mâna oamenilor.

De când am părăsit infirmeria, mă frământă o idee sfâșietoare, idee care mă înnebunește. Gândesc că dacă din infirmerie aș fi reușit să fug. Doctorii și surorile de caritate păreau că se interesează de mine. Să mori atât de tânăr și de o atare moarte! Veghind la căpătâiul meu, parcă mă compătimeau. Dar de unde! Era numai curiozitatea! Și-apoi oamenii aceștia, te vindecă de friguri, nu și de osândă la moarte. Și totuși le-ar fi atât de ușor! O ușă deschisă! Ce ar pierde dânșii?

Nu mai am nicio nădejde. Apelul îmi va fi respins pentru că totul e în regulă. Martorii au declarat totul, vorbitorii au spus ce trebuia, avocații au pledat, iar jurații au judecat bine. Pe mine nici nu m-au pus la socoteală. Numai că... Nu, e nebunie! Nicio nădejde. Recursul e o funie care te ține atârnat deasupra prăpastiei: o auzi cum pâraie, destrămandu-se mereu, până ce se rupe. Ca și cum cuțitului ghilotinei i-ar trebui șase săptămâni ca să cadă.

Dacă m-ar grația? Să mă grațieze? Prin cine? De ce? Cum? Nu se poate să mă grațieze. Trebuie pilde! cum spun dânșii.

Mai am doar trei pași: Bicêtre, Conciergerie² și piața Grevei.

² Închisoare care ținea de Palatul de Justiție din Paris. Acolo au fost închiși condamnații la moarte pe timpul Domniei Terorii (septembrie 1793 – iulie 1794).

Capitolul XVI

— În infirmerie am stat lângă o fereastră. Soarele apăruse din nou sau mai bine zis soarele pătrundea cât îi îngăduiau gratiile.

Stăteam acolo, cu capul între palme, care abia îl țineau, cu coatele pe genunchi. Măhnirea mă îndoaie ca și cum n-aș avea nici oase, nici membre și nici mușchi în carne.

Duhoarea închisorii mă înăbușea ca niciodată. Îmi mai vuia încă în urechi zornăitul lanțurilor. Mă simțeam ostenit cu desăvârșire. Credeam că bunul Dumnezeu se va îndura de mine și-mi va trimite cel puțin o pasăre, ca să-mi ciripească pe marginea streășinei.

Nu știu dacă Dumnezeu sau necuratul mi-au împlinit dorința, dar în aceeași clipă auzii înălțându-se spre fereastra mea un glas, nu de pasăre, ci mai plăcut; glasul limpede, proaspăt, catifelat al unei fete de cincisprezece ani. Am ridicat capul și am ascultat cu lăcomie cântecul fetei.

Era o arie târăgănată și tristă, un fel de murmur jalnic:

*Mă strecuram încet, pe strada Baros,
Vai de mine!
Când un erete³ viclean
mă prinse numaidecât.*

Nu găsesc cuvântul să-mi descriu dezamăgirea.

Vocea continuă:

*Mă legă cu frânghii, când, din întâmplare,
Văzui pe drum un tâlhar înalt și spătos.
Vai de mine! înalt și spătos*

— „Spune-i nevestei mele
că m-a lovit necazul;
mă duc la închisoare!”
Nevasta, mânioasă, îmi spuse:
— „Ce-ai făcut? Vai de mine

— Mai nimic! Crede-mă!
Am omorât un om și-apoi l-am jefuit.

³ Erete – sergent de stradă (argou).

*Vai de mine! și-apoi l-am jefuit,
Vai de mine!*

*Femeia, frumoasă și plânsă
fugi la Versailles, la Majestatea Sa,
să-i dea o jalbă să mă scape,
Vai de mine! să mă scape,
Vai de mine,*

*— Nevastă, dacă vei reuși să mă scapi,
ți-oi lua o scurteică de vulpe
și pantofi roșii,
Vai de mine! Și pantofi roșii
Vai de mine!*

*Dar regele atunci îi spuse supărat:
— N-am să-i iert,
ci-l voi face să joace pe-un loc fără podele
în văzduhul rece până ce va muri!
Vai de mine, până ce va muri
Vai de mine!*

Fata fredonase cântecul cu un glas dulce, poate cel mai fermecător pe care l-a auzit vreo ureche omenească. Cântecul m-a mâhnit, m-a înghețat, m-a distrus. Era îngrozitor să auzi aceste cuvinte țâșnind dintr-o gură rumenă și fragedă. Se asemănau cu balele unui melc prelinse pe petale de trandafir.

N-aș putea să precizez ce-am simțit: eram totodată rănit și mângâiat. Graiul speluncilor și al ocnei, acest jargon însângerat și ciudat, acest argou scârbos însoțind un glas suav de fetiță, când cu accente de copil, când de femeie! toate aceste cuvinte întortocheate și prost alcătuite, cântate cadențate, adevărate perle...

Ce infamă e închisoarea! Are un venin ce otrăvește. Totul se vestejește aici, până și cântecul unei fetițe de cincisprezece ani! Găsești o pasăre și-i vezi aripile pline de noroi, culegi o floare frumoasă și o miroși: pute.

Capitolul XVII

Ah! dacă aș evada, ce-aș mai alerga pe câmp! Nu, nu trebuie să

alerg. Ar trezi bănuieli: Dimpotrivă: să merg încet, cu capul în sus, cântând. Dacă aş avea o bluză albastră cu roşu m-aş strecura neobservat, căci toţi zarzavagii din împrejurimi o poartă.

Aproape de Arcueil pe marginea bălţii e un tufiş. Când eram în liceu, veneam cu prietenii, să prind broaşte, în fiecare joi. Mă voi ascunde acolo până seara. Când se va înnopta, voi continua să fug. Voi pleca la Vincennes. Nu! Râul mă va împiedica. Voi merge la Arpajon. Ar fi mai bine s-o iau spre Saint-Germain, şi să mă duc la Havre de unde voi putea pleca în Anglia. Nu-mi pasă! S-ajung la Longjumeau. Trece un jandarm; îmi cere actele... Sunt pierdut!

Ah! visător nefericit, sfărâmă întâi zidurile groase de trei coţi, care te închid! Moartea! Moartea!

...Şi când mă gândesc că demult am venit la Bicêtre – eram copil pe-atunci – să văd fântânile mari şi nebunii..

Capitolul XVIII

Pe când scriam toate acestea, lampa se stinse.

Se crăpa de ziua. Orologiul bisericii a bătut şase ceasuri.

Ce înseamnă aceasta? Temnicerul a intrat în celulă, şi-a scos şapca şi m-a salutat cerându-mi iertare că mă deranjează. M-a întrebat, îndulcindu-şi glasul, de obicei aspru, ce doresc să mănânc.

M-au cuprins fiorii. Oare a sosit clipa?

Capitolul XIX

Da! E azi!

Chiar directorul închisorii a venit să mă vadă. M-a întrebat dacă am vreo dorinţă sau vreo nevoie. Mi-a exprimat credinţa că n-am motiv să mă plâng de el sau de inferiorii lui. Apoi m-a întrebat cu interes de sănătate şi de felul în care mi-am petrecut noaptea. Părăsindu-mă, mi-a spus *domnule!*

E pentru azi...

Capitolul XX

Directorul închisorii crede că n-am motive să mă plâng de el sau de inferiorii lui. Are dreptate. Ar trebui să nu mă plâng. Ei şi-au făcut datoria: m-au păzit bine şi-apoi s-au arătat destul de cumsecade la venirea şi la plecarea mea. Nu-i aşă că ar trebui să mă declar mul-

țumit?

Temnicerul acesta, cu zâmbetul blajin, cu vorbe mângâietoare, cu privirea care lingusește și spionează, cu mâini mari și butucănoase, e închisoarea întrupată, e Bicêtre preschimbat în om. Orice e închisoare în jurul meu. Găsesc închisoarea în toate formele. Acest zid e închisoarea de piatră. Ușa e închisoarea în lemn. Paznicii? Închisoarea în carne și oase. Închisoarea e o ființă groaznică, întreagă, de nedespărțit, jumătate casă, jumătate om. Mă încolăcește, mă înlănțuie, ca un șarpe. Mă închide în ziduri de piatră, mă zăvorăște sub lăcăte de fier și mă păzește cu ochii de temnicer.

Ah! nenorocitul ce voi ajunge? Ce vor face din mine?

Capitolul XXI

Acum m-am liniștit. Totul se apropie de sfârșit. Am scăpat de groaznica neliniște în care mă aruncase vizita directorului. Căci mărturisesc, mai nădăjduiam încă. Acum, mulțumesc lui Dumnezeu, nu mai sper nimic.

Iată ce s-a întâmplat:

Când a bătut șase și jumătate, ba nu, șase și un sfert, s-a redeschis ușa celulei. Intră un bătrân, cu capul alb, îmbrăcat cu o redingotă neagră. Descheindu-și redingota, am văzut un antreu și un guler. Era preotul.

Se așază în fața mea, zâmbind binevoitor. Apoi, ridicându-și capul, își înalță ochii spre cer, adică la tavanul celulei. L-am înțeles.

— Fiule, mi-a spus, ești pregătit?

I-am răspuns cu glas stins:

— Nu sunt pregătit, dar aștept...

Între timp privirea mi se tulbură, o sudoare rece cuprinzându-mi trupul. Simțeam cum îmi zvâcneau tâmplele și cum îmi vâjâie urechile.

Pe când mă clătinam pe scaun, ca un om amețit de băutură, bătrânul îmi vorbea, sau cel puțin așa mi s-a părut; mi-amintesc că i-am văzut că i se mișcă buzele, că descrie mișcări ciudate cu mâinile și că ochii îi scânteiază.

Ușa s-a deschis pentru a doua oară. Zgomotul zăvoarelor ne-a smuls, pe mine din încremenire, pe el din cuvântare. Un bărbat în haină neagră, însoțit de directorul închisorii, se înfățișă înaintea mea, salutându-mă respectuos. Omul acesta avea întipărită pe chip tristețea oficială a slujbașilor de la pompele funebre. Ținea un sul de

hârtie în mână.

— Domnule, îmi spuse el, zâmbind cu politețe, sunt portărel la Curtea regală a Parisului. Am cinstea să vă aduc o veste din partea domnului procuror general.

Prima zguduitoră trecuse. Sângele rece îmi revenise.

— Chiar domnul Procuror General mi-a cerut atât de grabnic capul? Mare cinste pentru mine că mi-a scris. Nădărduesc că moartea mea îi va produce mare plăcere. Căci nu-mi închipui s-o fi cerut cu atâta înflăcărare dacă îi era indiferentă.

După ce am rostit acestea, reluai cu glas hotărât:

— Citește, domnule!

Începu să-mi citească un text lung, cântând la sfârșitul fiecărui rând și oprindu-se în mijlocul fiecărui cuvânt. Era respingerea apelului.

— Sentința se va executa azi în piața Grevei! adăugă el când sfârși, fără să-și ridice ochii de pe hârtia timbrată. La ora șapte și jumătate fix, vom pleca la Conciergerie. Dragă domnule, veți binevoi să mă urmați?

De câteva clipe nu-l mai ascultam. Directorul vorbea cu preotul, care-și ațintise privirea pe hârtie; eu mă uitam la ușa care rămăsese întredeschisă...

„Ah! păcătoșii! patru soldați pe săliță!”

Portărelul îmi repetă întrebarea, privindu-mă:

— Când doriți! i-am răspuns eu. Cu voia dumneavoastră!

El mă salută, spunând:

— Voi avea cinstea să vă revăd peste o jumătate oră.

Mă lăsară singur.

Un mijloc să fug, Dumnezeule! Un mijloc! Oricare! Trebuie să fug! Trebuie! repede pe ușă, pe fereastră, prin tavan, chiar dacă ar trebui să-mi las carnea pe stâlpi.

Ah! Ce furie, ce blesteme! Îți trebuie luni de zile să găurești aceste ziduri cu unelte bune. Și eu n-am nici măcar un cui, nici măcar o oră!

Capitolul XXII

Iată-mă *transferat* la Conciergerie, cum spune procesul verbal.

Călătoria merită să fie povestită. Bătuse ceasul șapte și jumătate când portărelul s-a arătat din nou în pragul celei.

— Domnule, îmi spuse el, vă aștept.

Vai! Și el și alții!

Mă sculai făcând un pas. Mi se păru că nu voi reuși să merg, într-atât de greu mi-atârna capul. Picioarele îmi șovăiau, sleite de puteri. Totuși m-am recules și pașii mai departe, cu hotărâre. Înainte de-a părăsi celula, i-am aruncat o ultimă privire. Îmi iubeam celula și apoi o lăsam goală și deschisă, ceea ce dă unei celule o înfățișare ciudată. De altfel, nu va rămâne goală mult timp.

— Chiar în astă seară așteptăm un musafir! spuneau temnicerii. Curtea cu juri ne trimite un alt osândit!

Duhovnicul mă ajunsese la cotitura sălii. Tocmai mâncase.

Ieșind din temniță, directorul îmi strânse drăgăstos mână și întări escorta mea cu încă patru soldați.

În fața ușii de la infirmerie, un bătrânel care trăgea să moară, îmi strigă:

— La revedere și pe curând!...

Am ajuns în curte. Respirai adânc și aerul proaspăt mă învioră.

N-am mers mult în aer liber. O trăsură de poștă, un fel de cabrioletă – aceeași care mă adusese – aștepta în prima curte. Trăsura era împărțită în două, printr-un grilaj de fier. Fiecare despărțitură are câte o ușă, una înainte, alta în spatele cabrioletei, care e atât de murdară, de neagră și de prăfuită, încât chiar dricul primăriei pare mai frumos.

Înainte de-a mă îngropa în acest mormânt cu două roți, aruncai o privire în curte, una din acele priviri deznădăjduite, în fața căreia și zidurile s-ar fi prăbușit. Curtea, un fel de piață cu arbori, era populată. Mai mulți spectatori, decât ocnași. S-a și ivit mulțimea!

Ca și în ziua când plecaseră ocnașii, cădea o ploaie rece de toamnă, care continuă și-acum când scriu și care va cădea fără îndoială toată ziua. Poate va ține mai mult decât mine.

Drumurile se desfundaseră. Curtea era plină de băltoace și noroi. M-am bucurat văzând mulțimea în noroi.

Ne-am urcat, portărelul și un jandarm în față; preotul, eu și jandarmul în spate. Patru jandarmi călăreau în jurul trăsorii. Astfel că, fără vizitiu, opt oameni însoțeau un singur condamnat.

Pe când mă urcam, o bătrână cu ochii cenușii spuse:

— Îmi place mai mult, decât exodul ocnașilor.

Înțeleg. E un spectacol pe care-l cuprinzi dintr-o ochire; îl vezi mai de-a-proape, și-i tot atât de frumos și de comod. Nimic nu te distrage. Un singur om, pe-ai cărui umeri apasă atâta mizerie, ca și asupra tuturor ocnașilor laolaltă. Numai că mizeria aceasta prea puțin răs-

pândită, pare o licoare mai concentrată și mai gustoasă.

Trăsura a pornit cu un zgomot surd, trecând pe sub bolta porții principale. Apoi a ieșit în stradă, porțile mari și grele ale închisorii Bicêtre închizându-se în urma ei. Mă simțeam cuprins de toropeală, ca un om căzut în letargie care nu poate să se miște sau să strige, dar care aude cum se prăbușesc peste racla lui bulgării de pământ. Auzeam vag clinchetul zurgălăilor sunând în cadență și pe apucate, roțile de fier huruind pe pavaj, galopul sonor al jandarmilor în jurul căruței și biciul vizitiului, şuierând. Toată acestea îmi păreau un vârtej ce mă duce.

Mi-aruncaii ochii prin zăbrelele unei ferestruici, fixându-i mașinal pe-o inscripție cu litere mari deasupra porții principale a închisorii Bicêtre: *Azil de bătrâni*.

— Iată, exclamai eu, există și oameni care îmbătrânesc aici.

Când suntem pe jumătate adormiți, creierul se înnămolește într-o singură preocupare; răstălmăcii această idee în fel și chip și în toate sensurile. Dar căruța trecând pe șosea priveliștea se schimbă. Turnurile de la Notre-Dame se iveau albastre și șterse în ceața Parisului. Gândurile își schimbă direcția numaidecât. Devenisem o mașină ca și trăsura.

— Ah, turnul de la Notre-Dame! Cei care stau în turn, acolo unde e drapelul, vor vedea bine, exclamai eu râzând prostește.

În clipa aceea, pare-mi-se, preotul începu din nou să-mi vorbească. L-am lăsat. Aveam în urechi zgomotul roților, galopul cailor, biciul vizitiului. Ce-mi păsa dacă se mai adăuga ceva...

Ascultam în tăcere această năvală de cuvinte sterpe, care-mi adormeau gândul, ca murmurul unei fântâni. Treceau pe dinaintea mea, mereu deosebite, mereu aceleași, ca și ulmii încovoiați de pe marginea șoselei, când deodată vocea seacă și aspră a portărelului, așezat în față mă zgudui pe neașteptate.

— Ei bine, domnule abate, întreabă el cu un accent aproape vesel, ce noutăți mai știi?

Vorbind astfel se întoarse către preot.

Duhovnicul, care-mi vorbea fără întrerupere, nu-i răspunse: zgomotul trăsurii îl asurzise.

— Hei, hei! reluă portărelul, ridicând glasul ca și cum ar fi încercat să acopere huruitul roților, afurisită trăsură!

Într-adevăr, afurisită.

— Fără îndoială că din pricina zgomotului nu se mai aude nimic, continuă el. Ce voiam să spun? Fii drăguț și amintește-mi ce voiam

să-ți spun? Ah! nu știi marea noutate a zilei?

Am tresărit ca și cum s-ar fi vorbit de mine.

— Nu! spuse preotul, care-l auzise în sfârșit. N-am avut timp să citesc ziarele de azi dimineață. Le voi citi diseară. Când sunt ocupat toată ziua, las vorbă portarului să-mi păstreze ziarele și le citesc la întoarcere.

— Ba, reluă portărelul, nu se poate să nu știi asta! Noutatea Parisului! Noutatea de azi dimineață!

Luai vorba:

— Cred c-o știu.

Portărelul mă privi.

— Dumneata! Adevărat! Ei să auzim!

— Ești curios! Îi spusei.

— De ce domnule? răspunse portărelul. Fiecare cu părerile lui politice. Vă stimez prea mult pentru ca să cred că n-o aveți pe-a dumneavoastră. În ce mă privește, sunt de părere că trebuie să restabilim Garda Națională. Am fost sergent în compania mea. Ce vremuri frumoase!...

Îl întrerupsei:

— Nu credeam că e vorba despre Garda Națională.

— Dar despre ce? Ai spus că știi noutatea...

— Vorbeam despre alta de care se ocupă azi Parisul.

Nățărăul n-a înțeles. Îi ațâțasem curiozitatea.

— Altă noutate? Dar de unde ai aflat-o?

— Care e, domnule dragă? Dumneata o știi, domnule abate? Ești mai la curent decât mine? Spune-mi-o, te rog. Despre ce-i vorba? Vezi, îmi plac noutățile. Le povestesc domnului președinte, care mă bate, mulțumit, pe umăr!

Și adăugă o sumedenie de fleacuri, întorcându-se când spre mine, când spre preot. Eu nu-i răspundeam decât ridicând din umeri.

— Ei bine, îmi spuse el, ce crezi?

— Că nu voi mai avea nicio părere astă seară.

— Ah! asta-i răspunse el. Haida-de! Prea ești trist! Domnul Castaing vorbea...

Apoi continuă după o clipă de tăcere:

— L-am însoțit pe domnul Papaveine. Purta caschetă de lutru și-și fuma țigara. Cât despre tinerii din La Rochelle, nu vorbeau decât între dâșii. Dar vorbeau.

Mai făcu o pauză și apoi urmă:

— Niște nebuni! Niște înflăcărați! Aveau aerul că disprețuiesc toa-

tă lumea. Pe dumneata te găsesc prea îngândurat, tinere!

— Tinere! exclamai eu! Sunt mai bătrân decât dumneata! Fiecare sfert de oră mă îmbătrânește cu un an.

El se întoarse spre mine și după ce mă privi câteva clipe cu o uimire prostească, începu să mormăie greoi

— Haida-de! Vrei să râzi de mine! Mai bătrân decât mine? Aș putea să-ți fiu bunic!

— Nu râd! i-am răspuns eu cu seriozitate.

Își deschise tabachera.

— Ține domnule și nu fi supărat! Ia puțin tabac și nu mă dușmăni.

— Nu te teme. Și de altfel nu voi fi supărat prea mult timp.

În clipa aceea tabachera pe care mi-o întinsese, se lovi de zăbrelele ce ne despărteau. O zguduitură o aruncă deschisă la picioarele jandarmului.

— Blestemat grilaj! strigă portărelul.

Și se întoarse spre mine.

— Ei bine, să nu mă necăjesc? Mi s-a vărsat tot tabacul.

— Eu voi pierde ceva mai mult decât dumneata! îi răspunsei zâmbind.

Încercă să-și adune tabacul, mormăind printre dinți:

— Mai mult decât mine! E ușor de spus! Fără tabac până la Paris? E groaznic!

Duhovnicul rosti câteva cuvinte de mângâiere.

Nu știu dacă-l preocupa ceva, dar mi se păru că și-a uitat urmarea discursului început.

Încet, încet, se încinse o convorbire între preot și portărel. I-am lăsat să vorbească de-ale lor și mi-am dat frâu liber gândurilor.

Ajung la barieră, gândurile continuau să mă hărțuiască. Dar mi se păru că Parisul e mai zgomotos ca de obicei.

Trăsura se opri o clipă înaintea barierei. Vameșii orașului o cercețară. Dacă-ar fi fost o oaie sau un bou de dus la abator, ar fi trebuit să le arunci o pungă cu bani. Dar capul unui om nu se plătește! Trecurăm...

După ce am străbătut bulevardul, căruța se înfundă, hodorogind, pe străzile vechi și întortocheate, ale mahalalei Saint Marceau și Cité care șerpuiesc ca drumurile unui furnicar. Pe caldarâmul acestor străzi strâmte, mersul trăsुरii deveni atât de zgomotos și de repede încât nu mai auzeam nimic din afară. Privind pe ferestruică, mi se păru că valul de trecători se oprește să privească trăsura și cete de copii se țin după ea. Mi se păru de asemenea că văd pe la colțuri, ici

și colo, câte un bătrân sau o femeie zdrențăroasă, – câteodată pe amândoi împreună – ținând în mâini un mănunchi de foi tipărite, pe care trecătorii le cereau, gesticulând.

* * *

Când am ajuns în curtea Conciergeriei, bătu ora opt și jumătate la ceasul Palatului. Văzând aceste scări mari, aceste biserițe înnegrite, aceste geamuri firoase, am înghețat. Când se opri trăsura, crezui că și bățile inimii vor înceta.

Mi-am adunat puterile. Ușa se deschise cu iuțeala fulgerului. Am sărit jos din închisoarea mergătoare și mă afundai cu pași mari, sub boltă printre două rânduri de soldați. Pe unde trecusem, se și adunase lumea.

Capitolul XXIII

Cât timp am pășit prin sălile publice ale Palatului de Justiție, m-am simțit aproape liber și în voie. Dar când mi se deschiseră porțile joase, scările secrete, coridoarele interioare, sulitele lungi, înăbușitoare și întunecate, unde nu pătrund decât cei care osândesc și cei osândiți, sângele rece mă părăsi cu desăvârșire.

Portărelul mă însoțea pas cu pas. Preotul plecă pentru ca să se întoarcă după două ore: avea treburi.

Întâi în cabinetul directorului, în ale cărui mâini mă predară. Era un schimb. Directorul rugă pe portărel să aștepte o clipă, spunând că îi va da un *vânat*, pe care trebuie să-i ducă numaidecât la Bicêtre. Era, fără îndoială, osânditul de azi, acel care va dormi peste noapte pe grămezile de paie pe care eu nu avusesem timp să le uez.

— Bine! spuse portărelul, voi aștepta. Vom scrie amândouă procesele-verbale deodată și vom sfârși mai repede.

Până una alta m-au dus într-o odăiță alăturată de aceea a directorului. Acolo, mă lăsară singur, după ce au încuiat cu grijă ușa.

Nu știu la ce gândeam și nici cât timp am stat acolo, când o răbufnire bruscă și puternică, de râsete, mă trezi din picoteală.

Am ridicat ochii, tresărind. Nu eram singur în celulă: văzui un om cam de vreo cincizeci de ani, de statură potrivită, zbârcit, adus de spate și cărunțit, cu mădulare scurte și groase, cu o privire piezișă, pe-a cărui față se sleise un zâmbet amar. Era murdar, zdrențăros, aproape gol, respingător la vedere. Pesemne că au deschis ușa și l-au aruncat înăuntru, fără să fi observat. Dacă și moartea ar putea veni

la fel!...

Ne-am privit câteva clipe, omul lungindu-și râsul care părea un rânet, eu pe jumătate înspăimântat.

— Cine ești? l-am întrebat în cele din urmă.

— Caraghioasă întrebare! Unul „proaspăt”.

— Un proaspăt! Ce vrei să spui?

Întrebarea mea îi mări veselia.

— Înseamnă, strigă el, într-o izbucnire de râs că *gealatul* va arunca în *paner sorbona* mea peste șase săptămâni, cum va face cu căpătâna ta peste șase ceasuri! Ha! ha! Mi se pare că înțelegi acum.

Într-adevăr, mă îngălbenisem și părul mi se ridicase măciucă. Era „celălalt”, osânditul de azi, cel pe care-l așteptau la Bicêtre, moștenitorul meu.

El continuă:

— Ce vrei? Iată povestea mea. Sunt feciorul unui tâlhar de seamă. *Charlot*⁴ supărându-se, s-a hotărât într-o zi să-i strângă puțin gâtul cu cravata. Era pe vremea când din mila lui Dumnezeu domnea spânzurătoarea. La șase ani am rămas fără tată și fără mamă. Vara mă tăvăleam prin praf la marginea șoselelor pentru ca să mi se arunce un ban prin ușa poștalioanelor. Iarna, umblam desculț prin noroaie, suflând în degetele înghețate. Mi se vedeau pulpele prin pantaloni. La nouă ani am început să fac fel de fel de *șmecherii*; din când în când goleam o *adâncă*⁵ sau șterpeleam un *cojoc*. La zece ani eram *caramangiu*⁶. Apoi am legat prietenii: la șaptesprezece ani ajunsei un *găman*⁷. Spărgeam câte-o dugheană, făuream o *întorcătoare*⁸. Prinzându-mă, m-au trimis să vâslesc în *marină*⁹. Ocna e aspră. Să dormi pe jos, să bei apă chioară, să mănânci pâine neagră, să târăști o ghiulea afurisită, care nu folosește la nimic! Și-apoi loviturile de baston și focul arzător al soarelui!... Pe urmă m-au tuns, eu, care aveam un păr castaniu atât de frumos! Nu mai socotesc!... Mi-am făcut osânda. Cincisprezece ani... împlinisem treizeci și doi de ani. Într-o dimineață mi se dădu o foaie de drum și șaizeci și șase de franci pe care-i strânsesem în cei cincisprezece ani de galără, mun-

⁴ Charlot – călăul (argou).

⁵ Adâncă – buzunar (argou).

⁶ Caramangiu – borfaș (argou).

⁷ Găman – hoț (argou).

⁸ Întorcătoare – cheie (argou).

⁹ În marină – la galere (argou).

cind șaisprezece ore pe zi, treizeci de zile pe lună și douăsprezece luni pe an: în sfârșit, voiam să devin cinstit cu cei șaiszeci și șase de franci ai mei. Sub zdrențele mele se ascundeau sentimente mai frumoase decât sub sutana unui popă. Dar să dea dracii în el de pașaport. Era galben și se scrisese deasupra: *ocnaș liberat*. Trebuia să-l arăt pretutindeni pe unde treceam și să-l prezint în fiecare opt zile primarului din satul unde mă siliseră să trăiesc. Frumoasă recomandatie! Ocnaș! Însăpământam lumea; copilașii fugeau; mi se încuiau porțile. Nimeni nu voia să-mi dea de lucru. Am mâncat cei șaiszeci și șase de franci ce-i agonisiseam. Trebuia să trăiesc și dacă îmi arătam brațele de muncă, mi se închideau ușile, îmi ofeream ziua pentru șaptezeci și cinci de bani, pentru cincizeci de bani, pentru douăzeci și cinci de bani. De fel. Ce să fac? Într-o zi mă răzbi foamea. Am dat un pumn în geamul unei brutării și pusei laba pe o pâine. Brutarul m-a prins! N-am mâncat pâinea, dar căpătai ocna pe viață, cu trei litere, de foc pe umăr. Ți le arăt dacă vrei. Această judecată se numește *recidivă*. Iată-mă deci din nou la fund înapoiat. M-a dus la Toulon, de astă-dată cu *scufiile verzi*¹⁰. Trebuia să fug. Și cum? N-aveam decât să găuresc trei ziduri, să tai două lanțuri și toate acestea cu un cui. Fugii. Tunul bubui de alarmă, căci noi, aceștia suntem îmbrăcați în roșu, ca episcopii din Roma, și se trage cu tunul când plecăm. Tunul se pierdu în vânt. De data aceasta scăpasem de pașaportul galben, dar n-aveam bani. Întâlnii tovarăși care își ispășiseră pedeapsa și tăiau frunză la câini. *Cornul*¹¹ lor îmi propuse să intru în ceată. Făceau *vărsături pe alergătură*¹². Am primit și mă apucau de *măcelărie*¹³ ca să trăiesc. Trecea când o diligență, când un poștalion, când un negustor de vite călare. Luam banii, dădeam drumul la întâmplare vitelor sau trăsuri și îngropam omul sub un copac, în așa fel încât să nu-i rămână picioarele pe-afară. Apoi bătătoream groapa, să nu pară pământul de curând săpat. Am îmbătrânit ascunzându-mă prin hățișuri, dormind sub cerul liber, gonit prin pădure, dar cel puțin stăpân pe mine. Toate au un sfârșit și mai ales deprinderea aceasta. *Negustorii de șireturi*¹⁴ au pus într-o noapte mâna în gâtul

¹⁰ Scufii verzi – ocnași pe viață (argou).

¹¹ Cornul – șeful (argou).

¹² A face vărsături pe alergătură – a ucide (argou).

¹³ Măcelărie – a ucide (argou).

¹⁴ Negustorii de șireturi – jandarmii (argou).

nostru. *Veștejiții*¹⁵ mei au tulit-o; eu, mai bătrân, am rămas în ghearele acestor cotoi cu șepci galonate. M-au adus aici. Suisem până acum toate treptele scării afară de una. A fura o batistă sau a omorî un om, era totuna pentru mine. Îmi mai rămăsese o *recidivă* de aplicat: să trec pe la *cosaș*¹⁶. „Afacerea” s-a terminat repede. Pe legea mea simțeam că îmbătrânesc. Taică-meu s-a *însurat cu văduva*¹⁷. Eu mă retrag la *mânăstirea Muntele părerilor de rău*¹⁸, iacă tovarășe!

L-am ascultat îngrozit. El începu să râdă și mai tare și încercă să mă apuce de mână. M-am cat înapoi.

— Prietene, îmi spuse el, nu pari un om curajos. Nu cumva să-ți pierzi cumpătul în fața *mângâioasei*¹⁹. Vezi tu, e un moment greu când treci *tabla*²⁰. Dar fuge repede! Aș vrea să fiu acolo să-ți arăt ce ușor te cureți... Mii de sfinți! Nu voi mai face recurs, dacă ar vrea să mă „cosească” azi odată cu tine. Același popă ne-ar sluji pe amândoi. Mi-i tot una dacă te urmez, Vezi? sunt un băiat bun. Hai, ia spune-mi: vrei să-mi fii prieten?

Înaintă cu un pas spre mine.

— Domnule, îi spusei eu, îndepărtându-l, îți mulțumesc.

Izbucni din nou în râs.

— Ah! ah! domnule, mătăluță ești un marchiz! Aha! un marchiz!

Îl întrerusei:

— Prietene, am nevoie să mă reculeg! Lasă-mă.

Seriozitatea glasului meu îl puse pe gânduri. Își mișcă capul încărunțit și aproape chel, scărpinându-și cu unghiile pieptul păros ce se vedea prin cămașa descheiată:

— Înțeleg! murmură el printre dinți. Îți trebuie un *mistret*²¹!...

Apoi adăugă sfios, după câteva clipe de tăcere:

— Iată, dumneata ești un marchiz! Foarte bine. Ai o haină frumoasă care nu-ți va mai folosi. O va lua călăul. Dă-mi-o mie. Am s-o vând să-mi cumpăr tutun.

Mi-am scos haina și i-am dat-o. Bătu din palme cu o bucurie copilărească, dar spuse numaidecât văzând că sunt în cămașă și că tre-

¹⁵ Veștejiții – tovarășii (argou).

¹⁶ Cosaș – călău (argou).

¹⁷ A se însura cu văduva – a fi spânzurat (argou).

¹⁸ Mânăstirea Muntele părerilor de rău – ghilotina (argou).

¹⁹ Mângâioasa – moartea (argou).

²⁰ Tabla – Piața Grevei (argou).

²¹ Mistret – preot (argou).

mur:

— Ți-i frig, domnule. Pune-ți asta! Plouă și te vei uda. Și-apoi trebuie să arăți ca lumea în căruță.

Vorbind astfel, își scoase haina de lână cenușie și mi-o puse în mână.

Nu mă împotrivii.

M-am sprijinit de zid și n-aș putea să spun ce impresie îmi stârni-se omul acesta, care cerceta cu luare aminte haina ce i-o dădusem, scoțând strigăte de bucurie.

— Buzunarele sunt noi! Gulerul nu-i ros! Voi căpăta pe puțin cincisprezece franci. Ce fericire! Tutun pentru șase săptămâni!

Ușa se deschise. Veneau să ne caute pe amândoi; pe mine să mă conducă în odaia unde osândiții își așteaptă ceasul; pe el să-i ducă la Bicêtre. Se așează, râzând în mijlocul soldaților care trebuiau să-i ia și le spuse:

— Da! Da! Să nu vă înșelați! Am schimbat hainele, eu și domnul. Nu cumva să mă luați în locul lui. Drace! Nu mi-ar plăcea, acum când am cu ce să cumpăr tutun!

Capitolul XXIV

Acest pungaș bătrân mi-a luat redingota, căci eu nu i-o dădusem și mi-a lăsat o zdreanță, un surtuc scârbos. Ce mutră voi avea cu el?

Nu l-am lăsat să-mi ia haina din nepăsare sau milă, ci pentru că era mai voinic decât mine. Dacă l-aș fi refuzat m-ar fi stâlcit cu pumnii lui zdraveni.

Ah, milă? Mă stăpâneau porniri rele. Aș fi vrut să-i strâng de gât pe hoțul acesta bătrân, să-l strivesc cu picioarele. Îmi simt inima clo-cotind de furie și necaz. Cred că mi-a plesnit fierea. Moartea ne face răi.

Capitolul XXV

M-au dus într-o celulă: patru pereți, o fereastră cu zăbrele și multe zăvoare la ușă, nici vorbă. Am cerut o masă, un scaun și tot ce trebuie pentru scris. Mi s-au dat toate.

Am cerut un pat. Paznicul m-a privit cu o privire mirată, care par-că îmi spunea:

— Pentru ce?

Totuși mi-am înjghebat într-un colț un pat din scânduri. În același

timp a venit un jandarm să se instaleze în încăperea pe care ei o numesc *camera mea*. Nu cumva li-i teamă să nu mă sugrum cu saltea?

Capitolul XXVI

E ora zece.

Sărmana mea fetiță! Peste șase ceasuri voi muri! Voi deveni un stârv pe care-l vor târî pe mesele reci ale morgii. Un cap – a cărui mască va fi turnată în ipsos – de o parte; un trunchi disecat pe de altă parte; și ce va mai rămâne, va umple un coșciug și în urmă... la Clamart.

Iată ce vor face din tatăl tău acești oameni dintre care niciunul nu te urăște; toți mă deplâng și ar putea să mă scape. Mă vor ucide. Înțelegi tu, Marie? Mă vor ucide cu sânge rece, cu alai pentru binele obștesc! Ah! Dumnezeuule mare!

Sărmană micuță! tatăl tău care te iubește atât, el care-ți săruta obrăjiorii albi și parfumați, care-și trecea neconținut mână prin buclele tale ca mătasea, care te îmbrățișa cu căldură, care te legăna pe genunchi și îți împreuna seara mâinile să te rogi lui Dumnezeu.

Cine te va mai mângâia? Cine te va iubi? Toți copiii de vârsta ta vor avea tată. Tu nu! Cum te vei obișnui, copilul meu, să nu mai primești de Anul nou în dar jucării frumoase, bomboane și sărutări? Cum vei răbda, nenorocită orfană, de foame?

Ah! dacă jurații ar fi văzut-o, cel puțin, pe drăguța mea Marie, ar fi înțeles că *nu trebuie să ucizi pe tatăl unui copilăș de trei ani*.

Și când va fi mare (dacă va ajunge acea zi) ce va deveni?

Tatăl ei va fi o amintire a Parisului. Ea va roși de numele ce-l poartă. Va fi disprețuită, gonită, înjosită din pricina mea. Tocmai din pricina mea, care o iubesc din adâncul inimii. O, micuța și iubită mea Marie! E adevărat că te vei rușina și îngrozi de mine?

Nenorocitul de mine! Ce crimă am săvârșit și ce crimă silesc societatea să făptuiască!

Ah! oare e adevărat că trebuie să mor înainte de asfințit? Eu sunt acela? Eu? Larma surdă de strigăte ce se aude de afară, valul de lume veselă care se grăbește, jandarmii care se pregătesc prin cazărmi, preotul în sutană neagră, celălalt om cu mâinile înroșite... ei bine! pentru cine toate acestea? Va trebui să mor! eu care sunt aici, care trăiesc, mă mișc și respir, care stau la această masă de han singuratic, și care ar putea să fie oriunde, eu, în sfârșit, eu însumi care pipăi

și simt și a cărui haină face cuta aceasta de-aici!?

Capitolul XXVII

Măcar dacă aș ști cum trec, una după alta, clipele.

Dar ce groaznic! Nu știu.

Ghilotina?!

Ce nume îngrozitor! Nu înțeleg cum am reușit până acum să-l scriu și să-l rostesc.

Combinația aceasta de nouă litere, înfățișarea lor anume făurită pentru ca să deștepte în noi un gând înspăimântător. Ah! medicul nenorocirii care a născocit-o, avea un nume predestinat²².

Imaginea pe care o adaug acestui cuvânt scârbos, e ștearsă, nehotărâtă și deci cu-atât mai fioroasă. Fiecare silabă e ca o piesă a mașinii. Construiesc și dărâm neîncetat în gând îngrozitoarea schelă.

Nu îndrăznesc să întreb, dar e fioros să nu știi cum arată și nici cum... funcționează. Mi se pare că e o scândură cumpănită și... te culci pe pântec: Ah! părul îmi va albi înainte de a-mi cădea capul!

Capitolul XXVIII

Totuși am văzut-o o dată.

Treceam prin piața Grevei, în trăsură, într-o zi pe la unsprezece dimineața.

Lumea se îngrămădea în piață. Am scos capul pe portiță. Pe străzi femeii, bărbați, copii. Unii se urcaseră pe ziduri. Deasupra capetelor văzui un fel de estradă da lemn roșu pe care o înălțau trei oameni.

Trebuia executat un osândit și în aceeași zi se construia și mașina.

Am întors capul înainte de-a fi văzut. Alături de trăsură o femeie spunea copilului:

— Uite! Cuțitul alunecă prost! Trebuie să ungă șanțurile cu seu.

Desigur că s-au adunat aceiași oameni. A bătut ora unsprezece. Ei ung cuțitul cu grăsime...

Ah! de data aceasta nefericitul de mine, nu voi mai întoarce capul.

Capitolul XXIX

²² E vorba de Gillotin, un medic francez, care a inventat mașina care-i poartă numele.

Ah! grațierea! Grațierea mea! Voi fi, poate grațiat. Regele nu mă urăște. Să vină avocatul! Repede avocatul! Vreau mai bine ocnă. Cinci ani de ocnă, douăzeci de ani sau pe viață cu fierul roșu. Dar lăsați-mi viața.

Un ocnaș se mișcă, umblă, se întoarce, vede soarele.

Capitolul XXX

Preotul s-a înapoiat.

Are părul alb, un aer foarte blând, și chipul bun și smerit. Într-adevăr e un om bun și cumsecade. L-am văzut azi dimineată golindu-și punga în mâinile înțemnițaților. Dar de ce glasul lui nu te mișcă? De ce nu mi-a spus încă nimic care să-mi izbească inteligența sau inima?

Dimineată am fost zăpăcit. De-abia am auzit ce-mi spunea. Totuși cuvintele lui mi s-au părut searbede și am rămas nepăsător; lunecau ca și ploaia aceasta rece pe geamul înghețat.

Dar când a venit adineaori lângă mine, numai prezența lui și m-a întărit.

— Iată singurul om care mi-a mai rămas! mi-am spus.

Și m-a cuprins o sete arzătoare de cuvinte blânde și mângâietoare.

Ne-am așezat, el pe scaun, eu pe pat. Mi-a spus: *fiule...* Cuvântul acesta mi-a deschis inima. El a urmat:

— Fiule, crezi în Dumnezeu?

— Da, părinte!

— Crezi în sfânta biserică apostolică romană și catolică?

— Din adâncul sufletului!

— Fiule, reluă el, parcă te-ai îndoi!

Începu să vorbească. A vorbit mult timp. Mi-a spus multe. Când i se păru că a sfârșit, se ridică și mă privi stăruitor.

— Ei? mă întrebă el.

Mărturisesc că la început îl ascultasem cu lăcomie, apoi cu atenție, și la sfârșit cu credință.

M-am ridicat și eu.

— Părinte, i-am răspuns, lasă-mă singur, te rog!

Mă întrebă:

— Când să mă-ntorc?

— Îți voi trimite vorbă!

Ieși fără să rostească o vorbă, dar clătinând din cap, ca și cum ar

fi spus în sine:

„Un necredincios”.

Nu, n-am căzut atât de jos. Nu sunt un nelegiuit. Dumnezeu mi-i martor că mai cred doar în el. Dar ce mi-a spus oare, bătrânul? Nimic simțit. Nimic înduioșător. Nimic de plâns. Nimic din suflet. Nimic care să pornească din inima lui spre a mea. Nimic din al său pentru mine. Dimpotrivă, mi-a vorbit vag și nehotărât, cu trufie acolo unde trebuie adâncime, umflat acolo unde se cere simplitate; un fel de discurs sentimental și o bocire teologică. Ici și colo câte o citație latinească. Sfântul Augustin, sfântul Grigorie, mai știi eu care? Și-apoi avea mutra unuia care și-a învățat bine lecția pe dinafară, repetând-o pentru a douăzecea oară. Parcă declama o poezie ce i se întâmpărise în minte. Nicio privire în ochi, nicio tremurare în glas, nicio mișcare a mâinilor.

Și cum s-ar putea să fie altfel? Doar este duhovnicul oficial al închisorii. Meseria lui? Să mângâie, să spovedească! Din aceasta trăiește. Ocnașii îi rabdă elocvența. El îi spovedește, îi însoțește pentru că așa îi cere meseria. A îmbătrânit însoțind oameni la moarte. S-a obișnuit demult cu ceea ce înfioară pe alții, părul lui ca argintul nu se mai zbârlește de groază. Ocna și eșafodul? Iată lucruri obișnuite pentru el. A ostenit. Desigur că are un catastif; cutare pagină pentru ocnași, cutare pagină pentru osândiții la moarte. I se spune din ajun că va trebui să mângâie pe unul a doua zi, la cutare oră. Se întrebă ce-o fi: ocnaș sau un osândit la moarte? Își recitește pagina și apoi se duce. Cei care pleacă la Toulon sau cei care pornesc șovăind, spre piața Grevei, înseamnă același lucru pentru el. Și el e același lucru pentru dâșii...

Ah! să mi se caute mai degrabă un diacon tânăr, un preot bătrân, la întâmplare. Să-l ia din colțișorul unda stă la foc, citindu-și cartea, pe cel care nu așteaptă să i se spună:

— Un om trebuie să moară. Vino să-l mângâi dumneata. Trebuie să fii acolo când îi vor lega mâinile, când i se va tăia părul! Să te urci cu el în căruță, să-i ascunzi cu sfânta cruce, călăul. Să te zdruncine căruța, împreună cu el, până în piața Grevei. Să treci cu el prin mulțimea dornică de sânge. Să-l săruți la piciorul eșafodului și să rămâi acolo până ce va cădea capul într-o parte și trupul în cealaltă.

Să mi-l aducă abia răsuflând și înfrigurat din cap până în picioare, să-i cadă în brațe, să îngenunchez la picioarele lui. Și el să plângă împreună cu mine, să-mi vorbească cu înflăcărare. Atunci voi mângâia și sufletul meu se va umple de-al lui. El îmi va cuceri sufletul; eu

voi primi pe Dumnezeu!

Dar bătrânelul acesta ce e oare pentru mine? Ce sunt eu pentru el? Un individ nenorocit, o umbră cum a mai văzut atâtea! Un număr de adăugat la cifra execuțiilor.

Poate greșesc gonindu-l astfel. Poate e bun și eu sunt rău. Hei! Dar vina nu-i a mea. Răsuflarea osânditului strică și vestejește totul.

Mi s-a adus mâncare. Au crezut că am nevoie. O masă aleasă; un pui mi se pare și încă ceva. Ei bine! Am încercat să mănânc. Dar prima îmbucătură am azvârlit-o! Atât de amară și împruțită mi s-a părut.

Capitolul XXXI

A intrat un domn cu pălăria pe cap, care abia mi-aruncă o privire. Desfăcu un metru și începu să măsoare de jos în sus pietrele zidului, rostind cu glas tare: *când așa! când așa nu-i bine!*

Am întrebat pe jandarm cine e. Era un fel de sub arhitect, slujbașul închisorii.

I-am trezit curiozitatea. Schimbă câteva cuvinte cu paznicul care-l însoțea. Își îndreptă o clipă privirea spre mine, dădu nepăsător din cap și începu din nou să vorbească cu glas tare și să măsoare.

Sfârșind se apropie de mine și-mi spuse cu glas răsunător.

— Prietene, peste șase luni închisoarea va deveni mult mai bună!

Gestul lui părea că adaugă:

— Ce păcat că nu te vei bucura de ea!

Aproape că zâmbea. Am crezut o clipă că va râde de-a binelea de mine, așa cum glumește mireasa în seara nunții.

Jandarmul care mă păzea, un soldat bătrân răspunse:

— Domnule, nu se vorbește așa tare în odaia unui mort.

Arhitectul plecă. Am rămas acolo ca o piatră din cele pe care le măsurase.

Capitolul XXXII

Apoi mi se întâmplă ceva caraghios. Au venit să-l ia pe bunul meu jandarm bătrân. Eu, egoist și nerecunoscător, nu i-am strâns măcar mână. L-a înlocuit un altul! un om cu fruntea bombată, cu ochi de bou și fața ștearsă.

De altfel nici nu m-am uitat la el. Stăteam la masă cu spatele spre ușă; încercam să-mi răcoresc fruntea cu mâna și gândurile îmi tul-

burau cugetul.

O lovitură ușoară pe umăr mă făcu să întorc capul. Era jandarmul cel nou cu care rămăsese singur.

Iată cum a început să-mi vorbească:

— Ucigașule, ai inimă bună?

— Nu! i-am răspuns eu.

Răspunsul meu, răstit, păru că-l zăpăcește. Totuși reîncepu șovăind:

— Nu-i nimeni rău numai pentru plăcerea de-a fi.

— De ce nu? i-am răspuns. Dacă numai atâta ai de spus, te rog, lasă-mă! Unde vrei să ajungi?

— Iartă-mă, ucigașule; numai două cuvinte. Uite ce-i. Dacă ți-ar sta la îndemână să fericеști pe un om sărman, fără să te coste ceva, ai șovăi?

Ridicai din umeri.

— Vii cumva de la Cherenton? Ți-ai ales un izvor ciudat de unde să-ți scoți fericirea. Eu să fericesc pe cineva?

Coborî glasul și luă un aer tainic care nu se potrivea cu mutra lui idioată.

— Da, criminalule, da! Fericire și noroc! Toate acestea îmi vor veni de la tine. Iată cum. Sunt un jandarm sărac. Slujba-i grea și lea-fa mică. Calul pe care trebuie să-l îngrijesc, mă duce de râpă. Deci, joc la loterie pentru ca să ies la socoteală. Trebuie să încerci ceva. Până acum am pierdut mereu. Caut numere câștigătoare și nimeresc alături. Joc pe 76. Iese 77. Zadarnic le caut. Nu vor să vină... Puțină răbdare, rogu-te. Voi sfârși acum. Or, iată un prilej minunat pentru mine. Mi se pare – iartă-mă criminalule – că te cureți azi. De bună seamă că cei care mor sub cuțitul ghilotinei văd numerele de loterie mai dinainte. Îmi făgăduiești că mâine seară vei veni? Ce-ai de pierdut? Și să-mi dai trei numere, dar bune. Ai? Nu mă tem de stafii, fi liniștit. Iată adresa mea: Cazarma Copincourt, scara A, Nr. 26, în fundul sălii. Mă vei recunoaște repede, nu-i așa? Vino chiar astă seară, dacă ți-i la îndemână.

Nu l-aș fi învrednicit cu un răspuns pe acest nătărău dacă o rază de nădejde nu mi-ar fi încolțit în minte.

Eram în culmea disperării și-mi închipuiam că voi sfărâma lanțul ca un fir de păr.

— Ascultă, îi spusei eu, prefăcându-mă, te voi face mai bogat decât regele. Vei câștiga milioane. Dar cu o condiție.

El căsca prostește ochii.

— Care! care? Oricare vrei, criminalule!
— Îți făgăduiesc patru numere, dar schimbă-ți hainele cu ale mele.

— Dacă nu-i decât atât!... strigă el descheindu-și tunică.

M-am ridicat de pe scaun, privindu-i toate mișcările. Inima îmi bătea să se spargă. Vedeam porțile deschizându-se în fața uniformeii jandarmului, viața, strada și palatul Justiției în urma mea!

Dar se întoarse cu un aer de netot.

— Nu cumva vrei să ieși de aici?

Îmi dădui seama că totul se surpă. Totuși am încercat o ultimă efortare, destul de neefolositoare și netoată:

— Ba da, i-am spus, dar te bate norocul.

M-a întrerupt.

— A nu! nu se poate! Și numerele mele? Pentru ca să fie bune, trebuie să mori...

Mă așezai din nou, mut și mai deznădăjduit încă.

Capitolul XXXIII

Am închis ochii, îngropându-mi fruntea în palme. Încercai să înlocuiesc prezentul prin amintirile copilăriei și tinereții. Îmi reveniră, una câte una, blânde, liniștite și vesele, ca niște insule înflorite în torentul gândurilor negre și tulburi ce mi se învârtesc prin minte.

...Mă revăd copil, școlar vesel și curat, jucându-mă, alergând și zburdând laolaltă cu frații mei pe potecile înverzite ale grădinii sălbatice unde mi-am petrecut primii ani. Ah! iată și vechea mănăstire care străpunge cu creștetu-i plumburiu bolta întunecată de la Vale de Grăce.

...Patru ani mai târziu... Mă revăd tot copil, dar visător și pătimăș. În grădina singuratică e o fetiță.

Micuța spaniolă, cu ochii mari și părul lung pe spate, cu pielea smeadă și aurită de soare, cu buzele roșii și obrații rumeni. O andaluză de paisprezece ani, Pepa.

Mamele ne-au lăsat să alergăm, dar noi ne plimbam. Ne-au spus să ne jucăm și noi stăteam de vorbă, copii de aceeași vârstă, dar nu de același sex.

Totuși nu trecuse decât un an de când am alergat și luptat împreună. Mă certam cu Pepita pentru cel mai frumos măr din pom. O loveam pentru un cuib de pasăre. Ea plângea. Eu îi spuneam:

„Așa-ți trebuie” și fiecare se ducea să se plângă mamelor noastre,

care ne certau în gura mare, dar ne dădeau dreptate în șoaptă.

* * *

Acum se sprijină pe brațul meu. Sunt mândru dar și emoționat. Mergem încet și vorbim în șoaptă. Ea lasă să-i cadă batista. Eu i-o ridic. Măinile noastre tremură, atingându-se. Pepa îmi vorbește de păsări, de stelele care tremură colo sus, de apusul însângerat de după copaci, sau de prietenele de pension, de rochia și panglicile ei. Vorbeam doar lucruri nevinovate și ne înroșeam amândoi. Fetița a devenit domnișoară.

Seara aceea – era o seară de vară – stăteam sub castani, în fundul grădinii. După una din lungile tăceri din timpul plimbărilor noastre, ea îmi lăsa deodată brațul și-mi spuse:

— Hai să alergăm!

Parcă o văd: era toată în negru. Purta doliu după bunica ei. O fulgerase un gând copilăresc.

Pepa redevenise Pepita și-mi spuse: hai să alergăm! Începu să fugă înaintea mea, cu mijlocul subțire ca al unei albine și cu piciorușele care-i ridicau rochia mai sus de genunchi. O urmăream. În goană, vântul îi ridica din când în când pelerina neagră, care îmi îngăduia să-i văd spatele oacheș și neted.

Mi-am ieșit din minți. O ajunsei aproape de puțul părăsit. Am apucat-o de mijloc și cu dreptul celui învingător am așezat-o pe o bancă. Pepa nu mi se împotrivi. Era ostenită și râdea, abia răsuflând. Eu mă oglindeam în ochii ei negri, umbriți de sprâncene întunecate.

— Așază-te aici! îmi spuse ea. Încă mai e lumină. Să citim ceva. Ai vreo carte?

Aveam la mine cel de-al doilea volum din Călătoriile lui Spallanzani. Deschisei la întâmplare și mă apropiai. Ea își sprijini umărul de-al meu și începurăm să citim fiecare pentru sine, încetișor, aceeași pagină. La fiecare pagină ce voia s-o întoarcă, trebuia să mă aștepte. Minte mi se mișca mai anevoie decât a ei.

— Ai terminat? mă întreba, când de abia începusem.

Încet-încet frunțile ni se atingeau, părul se amesteca, răsuflările ne biciuiau obraji. Deodată gurile noastre se împreunară.

* * *

Când am vrut să urmăresc lectura, cerul se înstelase.

— Ah! mamă, mamă, spuse ea, înapoiindu-se, dacă ai ști cât am alergat!

Eu tăceam...

— Tu nu spui nimic? mă întrebă mama. Pari trist.

Simțeam raiul în inimă.

O seară pe care n-am s-o uit toată viața.

Toată viața!

Capitolul XXXIV

Orologiul a sunat înăbușit. Dar nu știu cât e ora. Aud cu greu bătăile. Parcă mi-ar răsună un plâns de orgă în urechi: ultimele gânduri care vâjii.

În această clipă supremă, când mă afund în amintiri, îmi regăsesc crima și mai groaznică; aș vrea să mă căiesc mai mult. Am încercat remușcări mai mari înainte de osândire. De-atunci parcă n-ar mai exista loc decât pentru gândul morții. Totuși aș vrea să mă căiesc și mai mult.

M-am coborât o clipă în trecut. Gândind la lovitura de coasă care trebuie să curme firul vieții, mă înfior ca de un fapt prea nou pentru mine. Frumoasa mea copilărie! Frumoasa mea tinerețe! Postav aurit a cărui margine sângerează. Între atunci și acum, șerpuiește un râu de sânge: sângele altuia și-al meu.

Dacă cineva mi-ar citi vreodată povestea, nu va crede, după atâta timp de neprihană și fericire, că a existat, aieveja, acest an fioros care începe cu o crimă și se încheia cu un chin.

Totuși, afurisite legi și afurisiți oameni! Eu n-am fost un om rău.

Ah! Să mori peste câteva ceasuri! Și să te mai gândești că acum un an, în aceeași zi, rătăceam liber și curat în toamnă, pe sub copaci, călcând pe frunzele căzute.

Capitolul XXXV

Chiar în această clipă, foarte aproape de mine, în casele din jurul Palatului și din piața Grevei – și pretutindeni în Paris – oamenii aleargă de colo până colo, vorbesc și râd, citesc ziarul, se gândesc la treburile lor; negustorii își vând marfa; fetele tinere își pregătesc rochiile de bal pentru astă-seară și mamele se joacă cu copiii lor!

Capitolul XXXVI

Mi-amintesc că într-o zi, copil fiind, am mers să văd clopotul cel

mare de la Notre-Dame.

Mă zăpăcisem urcând scara întunecoasă în formă de melc, străbătând galeria care leagă cele două turnuri și văzând la picioarele mele Parisul, când am intrat în cușca de piatră și lemnărie unde atârână clopotul cel mare cu limba lui la mijloc, și care cântărește o mie de kilograme.

Înaintam tremurând pe scândurile rău legate; privii de departe acest clopot atât de vestit, printre copiii și poporul Parisului, și am văzut, nu fără spaimă, că streșinile acoperite cu ardezie care înconjoară clopotnița cu fețele înclinate sunt la înălțimea picioarelor mele. Din când în când, vedeam piața Paris-Notre-Dame și trecătorii, ca niște furnici.

Deodată uriașul clopot răsună; o vibrație adâncă frământă văzduhul, bubuind în greoiul turn. Podeaua sălta pe stâlpi. Zgomotul era cât pe ce să mă răstoarne; mă clătinai, gata să cad, gata să alunec pe acoperișul cu ardezie. De teamă, mă trântii pe podea, strângând-o cu brațele, fără să vorbesc, fără să răsuflu, cu formidabilul răsunet în urechi și cu prăpastia sub ochi, precum și acea piață adâncă unde se încrucișau atâția trecători liniștiți.

Ei bine parcă sunt și acum în clopotnița cea mare. E o zăpăceală și o orbire generală. Parcă un zgomot de clopot îmi zguduie creierii. În jurul meu nu se mai vede acea viață întinsă și liniștită – pe care am părăsit-o și în care alți oameni mai aleargă încă – atât de departe și prin crăpăturile unei prăpastii.

Capitolul XXXVII

Primăria e o clădire fioroasă.

Cu acoperișul ascuțit și drept, cu clopotnița curioasă, cu ceasul mare și alb, cu etajele sale cu stâlpi mici, cu mii de încrucișări, cu scări roase de pași, cu cele două arcuri la dreapta și la stânga, ea stă acolo, pe același plan cu piața Grevei. Întunecată, lugubră, cu fața roasă de bătrânețe și atât de neagră, încât ți se pare neagră chiar și la soare.

Seara, cadranul ei care arată ora, rămâne luminos pe fațada-i întunecoasă.

Capitolul XXXVIII

Era ora unu și un sfert.

Iată ce simt acum:

O violentă durere de cap; șalele reci, fruntea arzătoare. Când mă ridic sau mă aplec, am impresia că un fel de apă plutește în creieri și că apa aceea izbește creierii de pereții craniului.

Am tremurături puternice. Din când în când îmi cade condeiul din mână ca la o zguduitură electrică.

Ochii îmi ard, parcă aş sta în fum.

Mă dor coastele.

Încă două ceasuri și trei sferturi și mă voi tămădui.

Capitolul XXXIX

Ei spun că nu-i nimic, că suferi, că e un sfârșit ușor, că moartea în felul acesta e simplificată.

Ei! pentru ce atunci această agonie de șase săptămâni și horcăitul acesta de o zi întreagă? Pentru ce aceste chinuri de nevindecat ale zilei care se scurge atât de încet și totuși atât de repede? Ce e această scară de chinuri ce duce la eșafod?

Nu înseamnă suferință?

N-ai același spasm, când sângele se scurge picătură cu picătură sau când mintea se pierde gând cu gând?

Și-apoi nu suferi? Sunt atât de siguri? Cine le-a spus-o? Se poate oare să se fi întâmplat vreodată ca un cap tăiat să se ridice, sângărând, pe marginea panerului și să strige poporului: Nu mă doare!

A venit vreunul din cei omorâți în felul acesta să le mulțumească și să le spună: Bună născocire: Păstrați-o. Mașina e minunată.

Nu, nimic! Mai puțin decât un minut, mai puțin decât o secundă și totul e gata. S-au pus ei vreodată măcar în gând – în locul celuiia care-i acolo, când toporul care cade greu intră în carne, rupe nervii, sfarmă oasele... Dar ce? O jumătate de secundă! Durerea s-a șters... Groaznic!

Capitolul XL

E ciudat că mă gândesc neconținut la rege.

Zadarnic mă zbucium, zadarnic îmi scutur capul. Aud un glas care-mi șoptește mereu în urechi.

— Chiar în acest oraș, în acest ceas și nu prea departe de aici, într-un alt palat, trăiește un om care are și el paznici la toate porțile, un om unic – ca și tine – pentru popor, cu deosebirea că el e atât de sus

pe cât ești tu de jos. Viața lui, clipă cu clipă, nu-i decât glorie, mărire, plăcere, beție. Totul în jur e dragoste, respect, venerație. Glasurile cele mai puternice se înmlădie, vorbindu-i. Frunțile cele mai mândre i se înclină. El n-are decât aur și mătase în fața ochilor. Chiar în acest ceas el ține vreun consiliu de miniștri în care toți sunt de părerea lui. Sau se gândește, poate, la vânatoarea de mâine, la balul de astă-seară, sigur fiind că serbarea va începe la ceasul hotărât și lăsând altora sarcina de a-i pregăti plăcerile. Ei bine! acest om e din carne și oase, ca și mine.

Dar ar fi de-ajuns să scrie cu acest condei cele șapte litere ale numelui său pe un petec de hârtie sau trăsura lui să-ți întâlnească duba, pentru ca eșafodul să se prăbușească și să ți se înapoieze viața, libertatea, averea, într-un cuvânt TOTUL.

Capitolul XLI

Deci s-avem curaj în fața morții. Să cuprindem cu amândouă mâinile această groaznică idee și s-o privim în față. Să-i cerem socoteală cine e. S-o întrebăm ce vrea de la noi. S-o întoarcem pe toate fețele. Să pătrundem taina și să ne obișnuim dinainte cu mormântul.

...Mi se pare că închizând ochii, voi vedea o mare de limpezimi și prăpăstii de lumină, în care spiritul mi se va rostogoli în infinit.

Mi se pare că cerul va fi luminos prin sine însuși. Că stelele vor fi niște pete întunecate. Că nu vor mai fi boabe de aur pe o catifea neagră, ci puncte negre pe o pânză de aur.

Sau va fi o prăpastie fără fund cu pereții căptușiți de bezne, unde voi cădea tot mai în adânc văzând alte forme mișcându-se în umbră.

Sau, poate, după lovitură, mă voi trezi pe o suprafață netedă și umedă, târându-mă în întuneric și învărtindu-mă ca un cap care se rostogolește. Mi se pare că un vânt puternic mă va împinge când într-o parte când în alta, izbindu-mă de alte capete ce se rostogolesc. Ici-colo voi străbate băltoace și pâraie dintr-un lichid necunoscut și calduț. Totul va fi negru. Când ochii mei se vor ridica în sus, voi vedea un crâmpei de cer ale cărui straturi groase vor apăsa asupra lor și departe, în fund, îndepărtate, arcuri de fum, mai negre decât întunericul. Voi vedea de asemenea, zburând în noapte scânteieri roșii care de aproape vor părea păsări de foc. Și așa va fi o veșnicie.

Se prea poate ca morții din piața Grevei să se adune din când în când în această răspântie a lor. Va fi o mulțime palidă și însângerață și eu nu voi lipsi din ea. Nu va fi lună și vom vorbi în șoaptă. Primă-

ria va stăruia acolo, cu fațada roasă, cu acoperișul găurit, cu ceasul care măsoară timpul fără îndurare. Pe piață se va înălța ghilotina iadului, unde ciracul va executa pe călău. Și va fi la ora patru dimineața. La rândul nostru, vom fi mulțimea.

De bună seamă că așa trebuie să se întâmple. Dar dacă morții învie, sub ce formă învie oare? Ce păstrează din trupul ciopârțit? Ce aleg ei? Capul sau trupul devine stafie?

Ei! Dar ce legătură există între moarte și sufletul nostru? Ce natură îi lasă? Ce are să ia și să-i dea dânsei? Unde o duce? Îi împrumută oare câteodată ochi și carne să privească spre pământ și să plângă?

— Ah! Un preot! Un preot care să știe toate acestea! Vreau un preot și o cruce pe care s-o sărut? Dumnezeu mare, totdeauna același!

Capitolul XLII

L-am rugat să mă lase să dorm și m-am trântit pe pat.

Într-adevăr mi se urcase un val de sânge în cap. Am adormit numai de câțiva. E cel din urmă somn de felul acesta. Am visat.

Am visat că e noapte. Se făcea că sunt în biroul meu cu doi sau trei prieteni, nu știu care.

Nevasta mea dormea în odaia de alături cu copilul.

Vorbeam în șoaptă cu prietenii și ceea ce spuneam ne înspăimânta.

Deodată mi se păru că aud un zgomot în cealaltă parte a clădirii. Un zgomot slab, ciudat, nehotărât.

Prietenii îl auziseră ca și mine. Ascultam cu toții, parcă cineva deschidea încetișor o broască. Parcă pilea un zăvor.

Era ceva care ne îngheța: ne înspăimântasem. Ne gândeam că hoții se furișează în casă la ora aceasta târzie din noapte.

Ne-am hotărât să mergem să vedem ce e. M-am ridicat și am luat o lumânare. Prietenii mă urmară unul după altul.

Am trecut prin odaia de culcare. Nevasta mea dormea cu copilul.

Am ajuns în salon. Nimic. Chipurile de pe pereți mă priveau nemșcate în ramele de aur pe un fond roșu. Mi se păru că ușa care desparte salonul de sala de mâncare, nu-i la locul ei.

Am pătruns în sala de mâncare și am înconjurat-o. Mergeam în frunte. Ușa spre scară fusese bine închisă. Fereastra de asemenea. Ajungând lângă sobă, văzui că scrinul cu rufe e deschis și că ușa lui fusese trasă în colțul odăii ca și cum cineva ar fi încercat să-l ascundă.

Faptul mă uimi. Ne-am gândit că poate e cineva după ușă.

Dusei mână la ușă să închid scrinul. Era înțepenită. Uimit, am tras mai tare. Ea se dezlipi deodată și am văzut o bătrânică, cu mâinile atârând, cu ochii închiși, nemișcată, în picioare, aproape lipită de colțul zidului. Avea o înfățișare scârboasă. Părul mi se zbârli. Întrebai pe bătrână:

— Ce faci aici?

Ea nu-mi răspunse.

O întrebai:

— Cine ești?

Ea nu răspunse. Nu mișcă, ci rămase cu ochii închiși.

Prietenii spuseră:

— E, fără îndoială, tovarășa celor care au intrat cu gânduri rele. Ei au scăpat, căci ne-au auzit venind. Bătrâna n-a putut să fugă și s-a ascuns aici.

Am întrebat-o din nou, dar ea rămase fără glas, fără mișcare, fără priviri.

Unul dintre noi a îmbrâncit-o și ea căzu deodată, ca o bucată de lemn, ca ceva neînsuflețit.

Am împins-o cu piciorul. Doi dintre prietenii mei, o ridicară, sprijinind-o iar de zid. N-a dat niciun semn de viață. I-am strigat în urechi. A rămas neclintită, ca și cum ar fi fost surdă.

Ne pierdusem răbdarea. Am devenit furioși în amenințările noastre. Unul îmi spuse:

— Pune-i lumânarea sub bărbie.

Am pus flacăra fitilului sub bărbie. Bătrâna deschise pe jumătate un ochi sec, șters și înspăimântător, care nu privea.

Ridicai flacăra, spunându-i:

— Ah! În sfârșit ai să răspunzi vrăjitoare bătrână? Cine ești?

Ochiul se închise ca de la sine.

— Se întrece cu gluma! E prea de tot! exclamă ceilalți. Înc-o dată lumânarea! Înc-o dată! Va trebui să vorbească.

Am pus din nou luminița sub bărbia bătrânei. Ea deschise ochii încetitor, și ne privi pe toți, pe rând, apoi, aplecându-se deodată, suflă în lumânare cu o răsuflare înghețată. În aceeași clipă am simțit trei dinți ascuțiți că se înfig pe întuneric în mână mea.

* * *

M-am trezit, tremurând, și scaldat de-o sudoare rece. Duhovnicul stătea la picioarele patului și-mi citea rugăciuni.

— Am dormit mult? îl întrebai.
— Fiule, ai dormit un ceas. Ți s-a adus copilul. E în odaia de-alături și te-așteaptă. N-am vrut să te trezesc,
— Ah! strigai eu. Fetița mea? Aduceți-mi fetița!

Capitolul XLIII

E fragedă, îmbujorată și are ochi mari. E frumoasă!
A îmbrăcat-o cu o rochiță care-i vine bine.
Am ridicat-o în brațe, am așezat-o pe genunchi, i-am sărutat părul.

De ce n-a venit cu mamă-sa? Mamă-sa e bolnavă și bunică-sa de asemeni. Bine!

Ea mă privea cu un aer mirat. Se lăsa mângâiată, îmbrățișată, sorbită în sărutări, dar arunca din când în când o privire spre jupâneasa care plângea într-un colț:

În sfârșit, reușii să-i vorbesc.

— Marie, spune-mi micuța Marie!

Am strâns-o puternic la pieptul meu sfâșiat de suspine.

Ea scăpă un țipăt.

— Ah! mă doare, *domnule!*

Domnule! Iată aproape un an de când nu m-a văzut! Sărmanul copil! Mi-a uitat și fața și vorba și glasul. Și-apoi cine m-ar mai recunoaște cu barba aceasta și atât de palid cum sunt? Cum? M-a și șters din memorie singura ființă în a cărei amintire aș fi vrut să trăiesc? Cum? Nu mai sunt tată? De pe acum să nu mai aud acest cuvânt atât de dulce?

Și totuși, auzindu-l încă o dată, o singură dată, iată ce-aș fi dorit în schimbul celor patruzeci de ani de viață ce mi se răpesc.

— Ascultă, Marie, i-am spus eu, strângându-i mânuțele, nu mă cunoști?

Mă privi cu ochi mari și frumoși:

— Nu!

— Privește bine! i-am mai spus eu o dată. Cum? Nu știi cine sunt?

— Da! Un domn.

Vai! Să nu iubești decât o singură ființă pe lume, s-o iubești din adâncul inimii, s-o ai înaintea ta, să te vadă, să te privească, să-ți vorbească, și să nu te cunoască. Să nu dorești decât mângâierea ei și ea să te lipsească de această mângâiere înainte de-a te duce la moarte!

— Marie, i-am spus eu din nou, tu ai tată?
 — Da, domnule!
 — Ei bine, unde e?
 Fetita își ridică ochisorii mari și mirați.
 — Ah! Nu știți? A murit!
 Apoi țipă. Era s-o scap din brațe.
 — A murit? Marie, știi oare ce înseamnă să mori?
 — Da, domnule! El e și în pământ și în cer.
 Și continuă:
 — Mă rog bunului Dumnezeu dimineața și seara pe genunchii
 mamei, pentru el.
 Am sărutat-o pe frunte.
 — Marie, spune-mi și mie rugăciunea ta.
 — Nu pot, domnule. Rugăciunea nu se spune peste zi. Vino disea-
 ră acasă și o vei auzi.
 Era prea mult. Am întrerupt-o:
 — Marie, eu sunt tatăl tău.
 — Ah! exclamă ea.
 Am adăugat:
 — Vrei să fiu tatăl tău?
 Copilul își întoarse capul.
 — Nu! Tata era mult mai frumos.
 Am acoperit-o cu sărutări și lacrimi. Ea încerca să-mi scape din
 brațe, strigând:
 — Mă înțepi cu barba asta!
 Am așezat-o din nou pe genunchi, sorbind-o din ochi.
 — Marie, știi să citești?
 — Știu să citesc bine. Mă învață mama!
 — Ia să vedem! Citește puțin! Și i-am dat o hârtie pe care o moto-
 tolea într-una din mâinile ei micuțe.
 Ea își clătină căpșorul draguț.
 — Încearcă! Să vedem! Mai citește.
 Fetita desfăcu hârtia și începu să silabisească, urmărind cu dege-
 tul: S, E, N, *sen*, T, I, N; *tin*; Ț, Ă; *ță*; Sentință.
 I-am smuls-o din mână. Citea osânda mea la moarte. Dădaca o
 cumpărase pe cinci bani. Pe mine mă costa mai scump.
 Nu există cuvinte pentru ceea ce simțeam.
 Furia mea o înspăimântase. Aproape plângea. Deodată îmi spuse:
 — Dă-mi înapoi hârtia! Vreau să mă joc cu ea.
 I-am spus dădacei:

— Ia-o de aici.

Și recăzui pe scaun, posomorât, pustiu, deznădăjduit. Acum ar trebui să vină ei. Nu mai țin la nimic. Mi-a plesnit cea din urmă coardă a sufletului. Sunt bun pentru ghilotină.

Capitolul XLIV

Preotul e un om de treabă și jandarmul de asemenea. Cred că au plâns când au văzut că mi-am gonit copilul.

S-a sfârșit! De-acum trebuie să mă închid în mine și să gândesc. La călău. La căruță. La jandarmi. La mulțimea de pe poduri, de pe străzi, de pe la ferestre. La toți acei care se vor strânge în piața Grevei, care-ar putea să fie pavată cu capetele ce le-a văzut căzând.

Cred că mai am un ceas, pentru ca să mă obișnuiesc cu toate acestea.

Capitolul XLV

Toată lumea va râde, va aplauda. Și printre toți oamenii aceștia liberi și necunoscuți de temnicheri, care aleargă bucuroși la o execuție, în această mulțime care va acoperi piața, există mai multe capete sortite să mă urmeze mai curând sau mai târziu, în panerul cel roșu. Mulți, care s-au strâns aici pentru mine, vor veni pentru ei înșiși.

Pentru acești predestinați există într-un colț oarecare al pieții un loc anumit, un centru de atracție, o cursă. Se învârtesc în juru-i, până cad și ei.

Capitolul XLVI

Măicuța mea! Au luat-o din nou să se joace.

Privește mulțimea prin geamul trăsurii și nici nu se mai gândește la *domnul* acela.

Poate voi avea timp să mai scriu câteva pagini pentru dânsa; le va citi într-o zi și va plânge peste cincisprezece ani ziua de azi.

Da, trebuie să știe povestea vieții mele; să știa da ce i-am pătat cu sânge numele pe care i-l las.

.....
.....
.....

Capitolul XLVII

Dintr-o odăiță a primăriei

La Primărie!... Cu alte cuvinte am ajuns. Am străbătut drumul cel groaznic. Piața e acolo. Sub fereastră mulțimea nesățioasă urlă. Mă așteaptă și râde.

Zadarnic m-am înțepenit și m-am reținut. Inima mi s-a sfârșit. Când am văzut deasupra capetelor cele două brațe roșii cu triumghiul negru la capăt – înălțate între cele două felinare ale pieții – inima mi-a înghețat. Am cerut să fac o ultimă declarație. M-au lăsat aici și s-au dus să caute un procuror. Îl aștept. Câștig puțin timp, așteptându-l.

Iată:

Orologiul bătuse de trei ori când au venit să mă înștiințeze că a sosit *momentul*. Tremuram, ca și cum timp de șase ore, de șase săptămâni, de șase luni m-aș fi gândit la altceva. Aveam impresia ciudată a unui fapt neașteptat.

M-au dus prin coridoare lungi, am coborât pe scări. M-au împins între două cămăruțe de la subsol, o sală întunecoasă, strâmtă, boltită și abia luminată de-o zi ploioasă. În mijloc era un scaun. Mi-au spus să înaintez. M-am așezat...

Lângă ușă, de-a lungul zidului, stăteau câțiva inși în picioare. În afară de preot și jandarmi mai văzui trei oameni.

Primul – cel mai în vârstă – era gras și avea fața roșie. Purta o redingotă și pălărie de cioclu.

Era dânsul.

²³ Nu s-au mai găsit foile care se leagă de acestea. Poate – după cum reiese din cele ce urmează – condamnatul n-a mai avut timp să le scrie. I-a venit prea târziu această idee. (Nota editorului).

Era călăul, servitorul ghilotinei. Ceilalți doi? Ajutoarele lui.

De-abia m-am așezat și ceilalți doi se apropiară de mine, pe la spate, ca niște pisicuțe. Apoi am simțit oțelul rece în părul meu și foarfecele îmi scârțâia în urechi.

Părul meu tăiat, la întâmplare, cădea în șuvițe pe umeri. Omul cu tricorn îl scutura cu mână lui groasă.

Cei din jurul meu vorbeau încet.

De afară pătrundea un vuiet puternic, ca un freamăt ce unduiește văzduhul. La început am crezut că e râul, iar după râsetele ce izbucneau, am recunoscut mulțimea.

Un tânăr, care stătea lângă fereastră și scria pe un portofel, întreba pe cineva cum se cheamă „operația” aceasta.

— Toaleta osânditului! răspunse celălalt.

Am înțeles că ziarele vor publica a doua zi, cu lux de amănunte, ultimele mele clipe.

Unul din ajutoare îmi ridică haina. Celălalt îmi apucă amândouă mâinile care atârnavă și mi le duse la spate. Am simțit nodul frânghiei încolăcindu-se încetisor în jurul umerilor mei. Celălalt îmi desfăcuse cravata. Cămașa mea de mătase – singura fâșie ce va rămâne din eul meu de altădată, – îl făcu să șovăie o clipă. Apoi îi tăie gulerul.

Mi s-au înmuiat brațele.

Ce precauție fioroasă! Simțind oțelul care-mi atingea gâtul, scăpai un geamăt înăbușit. Mâna ajutorului tremura.

— Domnule, iartă-mă! șopti el! Ți-am făcut vreun rău?

Călăii aceștia sunt oameni *foarte blânzi*.

Mulțimea urla și mai puternic în piață.

Omul cel gras cu obrazul roșu îmi dădu să miros o batistă îmbibată în oțet.

— Mulțumesc! i-am spus eu cu glas tare. E de prisos: mă simt foarte bine.

Unul din ei aplecându-se îmi legă picioarele cu o sfoară în așa fel încât să mi se îngăduie să pășesc.

Apoi prinse frânghioara de cea de la mâini.

Omul cel gras mi-aruncă vesta pe spate și-mi legă mânecile sub bărbie. Îmi făcuseră *toaleta*. Atunci preotul se apropie cu crucea și-mi spuse:

— Haide, fiule!

Ajutoarele mă luară de braț. M-am ridicat și pornii cu pași greoi. Picioarele mi se bălăbăneau ca și cum aș fi avut doi genunchi la fie-

care picior.

În aceeași clipă poarta fu dată de perete. Larma furioasă, aerul rece și lumina albă pătrunseră până la mine, în umbră. Văzui din fundul sălii întunecate, prin ploaie, mii de oameni înghesuiți pe treptele mari ale palatului. La dreapta, lângă prag, un șir de jandarmi călări. La stânga, în urma unei căruțe de care se sprijinea o scăriță înțepenită, un detașament de soldați înarmați. Tablou dezgustător, încadrat de poarta închisorii.

Îmi păstrasem curajul tocmai pentru clipa aceasta. Făcui trei pași și am apărut în prag.

— Uite-l! Uite-l! strigă mulțimea. Iese! În sfârșit!

Câțiva băteau din palme. Cât de iubit ar fi un rege și tot n-ar fi sărbătorit așa.

Duba era o căruță obișnuită cu un cal jigărit și un căruțaș cu bluza albastră, dungată cu roșu, ca ale muncitorilor din Bicêtre.

Omul gras cu tricorn se urcă cel dintâi.

— Bună ziua, domnule Samson! strigară copiii cățărați pe garduri. Un ajutor îl urmă.

— Bravo, Mardi! țipară copiii.

Amândoi se așezară pe banca din față.

Era rândul meu. M-am urcat cu aer hotărât.

— Se ține bine! exclamă o femeie de lângă jandarmi.

Această laudă fioroasă îmi dădu curaj. Preotul veni lângă mine. Mă așezară pe scăunelul dindărăt, cu spatele la cal. Mă cutremurai văzând aceste ultime atenții.

Pun atâta omenie în aceasta!

Am privit în jur. Jandarmi înainte, jandarmi înapoi. Apoi norod, norod, și iar norod: o mare de capete în piață.

O echipă de jandarmi mă aștepta la poarta zăbreliță a Palatului.

Ofițerul dădea ordine. Căruța și alaiul se puseră în mișcare, împinse parcă de urletele mulțimii. Când căruța coti spre Pont de Change, piața izbucni într-un singur strigăt; podurile și malurile răspunseră cu un vuiet de se cutremura pământul.

Trupa, care aștepta, se alătură gărzii.

— Jos pălăriile, jos pălăriile! strigară mii de glasuri deodată, ca pentru rege.

Am râs, spunând preotului:

— Lor pălăriile, mie capul.

Mergeam la pas.

Cheiul Florilor îmbălsăma. Era zi de târg. Negustorii părăsiseră

florile pentru mine.

În față, lângă turnul pătrat, care se ridică la colțul Palatului, sunt cârciumi pline de spectatori, mai ales femei, fericite de locurile lor bune. Iată o zi bună pentru cârciumari.

Se închiriau mese, scaune, tarabe, căruțe. Toate se îndoaie sub greutatea privitorilor lor. Negustorii de sânge omenesc strigă de-ți vuieste capul:

— Cine vrea locuri?

Mă apucă o furie nespusă împotriva acestei mulțimi. Aveam pofta să le strig:

— Cine-l vrea pe al meu?

Căruța înainta încet. La fiecare pas mulțimea se topea în urma ei. O cercetam cu ochii împăienjeniți și o vedeam cum se adună la răspântii pe unde trebuia să trec.

Intrând în Pont de Change, mi-am aruncat ochii la întâmplare, pe celălalt chei, deasupra caselor, pe o turlă neagră și singuratică, pe al cărei vârf pândeau doi monștri de piatră așezați în profil. Am întrebat pe preot ce turn e.

— Abatorul Sfântului Jacques! îmi răspunse călăul. Nu știu cum, dar nu scăpam nimic din ceea ce se petrecea în jurul meu, deși o ceață subțire și albă umplea văzduhul ca o pânză de păianjen. Fiecare amănunt mă chinuia. Cuvintele lipsesc emoțiilor.

Ploua mărunț.

Pe la mijlocul acestui pod foarte larg și plin de lume – pe unde duba abia înainta – mă cuprinsese groaza. Mă temeam să nu leșin. Ultima trufie! Atunci m-am hotărât să fiu orb și surd și să ascult numai de rugăciunile preotului ale cărui cuvinte abia le auzeam, întrerupte de larmă.

Am luat crucifixul și l-am sărutat.

— Ai milă de mine, Dumnezeuule! Și încercai să mă adâncesc în acest gând.

Dar fiecare zguduitură a căruței mă scutura. Simții deodată un frig năprasnic. Ploaia îmi pătrunse prin veșminte și-mi uda pielea capului, prelingându-se pe părul meu tăiat scurt.

— Tremuri de frig, fiule? întrebă preotul.

— Da! răspunsei eu.

— Dar nu numai de frig.

La cotitura podului, femeile mă jeliră că sunt atât da tânăr.

Am pornit pe cheiul blestemat. Începusem să nu mai văd și să aud. Nici glasurile, nici capetele de la ferestre, de la porți sau de la

ușile dughenelor. Acești spectatori lacomi și cruzi, această mulțime care mă cunoștea și în care eu nu cunosc pe nimeni; acest drum pietruit și zidit cu chipuri omenеști... toate se ștergeau ca o vedenie...

Eram beat, năuc, nesimțitor. Ce greu e să înduri focul atâtor priviri ațintite asupra ta!

Mă clătinam pe bancă și nu mai dădeam atenție nici preotului nici crucifixului.

Nu mai deosebeam în hărmălaie strigătele de îndurare de cele de veselie, râsul de plâns, sau glasurile de zgomot, un haos ce răsuna în creierii mei, ca un ecou.

Citeam fără voie firmele prăvăliilor.

O singură dată curiozitatea de-a vedea ce mă așteaptă, mă îndemna să întorc capul. Era o ultimă înfruntare a inteligenței. Dar trupul nu vru. Ceafa rămase nemișcată, ca și cum ar fi murit demult.

Am zărit la stânga, dincolo de râu, turnul de la Notre-Dame. Drapelul fâlfâia încet și plictisit, ca o fluturare de adio... De acolo lumea mă vede bine.

Și căruța mergea; prăvăliile rămăneau în urmă, firmele defilau una după alta, scrise, pictate, colorate și aurite. Mulțimea râdea și tropăia prin noroi.

Șirul de prăvălii se rupse la colțul unei piețe. Glasul mulțimii deveni mai prelung, mai ascuțit, mai vesel. Căruța se opri deodată; era să cad cu fața pe scânduri. Preotul mă sprijini.

— Curaj! murmură el, întinzându-mi mână.

Am coborât o scară și făcui un pas, și încă unul. Dar n-am mai putut. În piață între două felinare, am văzut ceva îngrozitor.

Ah! Era realitatea!

M-am oprit, clătînându-mă.

— Am o ultimă declarație de făcut! am strigat eu slab.

M-au urcat aici. Îi rugai să mă lase să-mi scriu ultima dorință. Mi-au dezlegat mâinile dar frânghia mi-au lăsat-o lângă mine. Restul? Așteaptă jos.

Capitolul XLVIII

Un judecător, un comisar și un magistrat. Un alt funcționar a venit chiar acum. I-am cerut grațierea cu mâinile împreunate și târându-mă în genunchi. El mă întrebă, zâmbind nepăsător, dacă mai doresc ceva.

— Grațierea! grațierea! i-am repetat. Sau mai ai milă!... Încă cinci

minute. Cine știe? Poate va veni! Ah! ce îngrozitor e să mori atât de tânăr... Și acum?! sub cuțitul ghilotinei... Poate că va veni. Și pe cine-l vor grația dacă nu pe mine?

Acest călău hidos se apropie de judecător și-i spuse că execuția trebuie făcută la ora hotărâtă, că „*momentul*” a și sosit, că el e răspunzător, că plouă și că mașina va rugini...

— Fie-vă milă! O clipă, numai o clipă, să-mi aștept grațierea! De nu mă apăr!... Mușc!...

Judecătorul și călăul ieșiră. Am rămas singur, singur cu doi jandarmi.

Ah!... Ce groaznică-i mulțimea! Urlă ca o hienă...

— Cine știe dacă nu voi scăpa? Poate voi scăpa dacă grațierea... Trebuie să mă grațieze...

Ah!... ticăloșii, mi se pare că-i aud cum urcă scara!...

ORA PATRU...

.....
.....
.....

SFÂRȘIT

POSTFAȚĂ

În fruntea primelor ediții a lucrării de față, publicată întâia oară fără numele autorului, existau numai aceste rânduri:

„Cititorul ar putea tălmăci sensul acestei cărți în două feluri; Sau a existat, într-adevăr, un teanc de hârtii galbene și răvășite, în care s-au găsit ultimele însemnări ale unui nenorocit, sau e – pur și simplu – născocirea unui visător preocupat să observe mereu natura pentru artă, poate a unui filosof sau poet! Pe acesta l-a călăuzit fantezia care l-a târât – sau nu s-a lăsat târât de dânsa – și de care n-a reușit să scape decât așternând-o pe hârtie.

Dar cititorul e liber să aleagă din aceste două ipoteze pe aceea care i se va părea mai întemeiată.”

Din rândurile de mai sus reiese că autorul, publicând pentru prima oară această carte, n-a socotit că trebuie să-și mărturisească de la început gândurile. Îi plăcea, pesemne, să aștepte să fie înțeles și, mai ales, să vadă dacă-l va pătrunde cineva. Ceea ce s-a și întâmplat.

Astăzi autorul poate să-și destăinuie ideea politică și socială pe care s-a străduit s-o popularizeze sub o formă literară nevinovată și gingașă. În „*Ultima zi a unui condamnat*” autorul se declară, sau dacă vreți, se alătură de acei adversari hotărâți ai pedepsei cu moartea. Ceea ce a încercat – dacă posteritatea se va ocupa vreodată de o carte atât de modestă – n-a fost o apărare propriu-zisă, întotdeauna ușoară și trecătoare, a unui criminal întâmplător sau a unui acuzat ales în chip deosebit. Lucrarea lui a vrut să fie o pledoarie generală și permanentă pentru orice acuzat, al prezentului sau al viitorului, dreptul de căpătâi al umanității înfățișat și susținut cu toată puterea convingerii în fața societății – cea mai înaltă Curte de Casație – motivul cel mai categoric de neprihănire, *ab horrescere a sanguine* al tuturor proceselor cu caracter criminal. Problemă întunecată și fatală care zvâcnește neînțeles în nervii cauzelor însemnate, sub întreitul strat

al patosului ascuns de vorbăria goală și sângeroasă a slujitorilor regelui. Chestiune de viață și moarte, despuiată de nimicurile și chițibușurile zgomotoase ale parchetului, scoasă brutal la lumină și așezată acolo unde trebuie, în mediul ei adevărat și îngrozitor: nu la tribunal, ci la ghilotină; nu la judecător, ci la călău.

Iată dorința autorului. Poate că viitorul îi va rezerva vreodată mulțumirea sufletească de-a o fi înfăptuit – ceea ce însă nu nădăjduiește – și de bună seamă că n-ar exista pentru el o satisfacție mai deplină.

Repet și subliniez: vorbește în numele tuturor acuzaților – vinovați sau nu – înaintea tuturor Curților, tribunalelor, juraților și judecăților. Cartea aceasta se adresează tuturor acelor care judecă. Și pentru ca apărarea să fie tot atât de documentată ca și pricinile, a trebuit să înlăture cu desăvârșire din subiectul său precumpănirea, întâmplarea, accidentul, specialul, relativul, schimbarea, povestirea faptelor, numirile proprii și să se mărginească – dacă se poate spune așa – la apărarea unui condamnat pentru o crimă oarecare.

Laudă lui că, fără alt mijloc decât gândirea, a scormonit îndeajuns în fața noastră pentru ca să facă inima unui magistrat să sângereze! Că a izbutit să înmoaie inima celor care se cred drepti. Că, sfâșiind inima unui judecător, a regăsit acolo pe om.

* * *

Cu trei ani în urmă, când a apărut cartea, câteva persoane au socotit ca o datorie de onoare s-o batjocorească din pricina ideilor autorului, pe care unii îl credeau englez, alții american. Ce pidosnic e să cauți originea lucrărilor la mii de leghe depărtare și să bănuiești că pârlăiașul ce-ți iese în cale izvorăște tocmai din Nil! Căci nu există în englezește sau în limba chineză nicio carte cu un atare subiect. Autorul nu și-a adunat materialul pentru „*Ultima zi a unui condamnat*” din nicio carte. De altfel nu obișnuiește să cumpere idei de peste mări și țări, ci le ia de acolo de unde le găsește fiecare: din piața Grevei. Trecând pe-acolo, într-o zi, le-a adunat din sângele ce se strânse, ca o băltoacă, sub scândurile ghilotinei.

De câte ori se întâmplă de atunci – prin bunăvoința joilor funerare ale Curții de Casație – să se facă strigătele unei pedepse capitale la Paris, de câte ori auzea urlate înfiorătoare sub fereastra lui, urlate care ațâță mulțimea să alerge în piața Grevei, de-atâtea ori i se ivea în minte, ca un cui, ideea aceasta dureroasă: se agăța de el și-i umplea capul cu jandarmi, călăi și popor, arătându-i ceas cu ceas, clipă

cu clipă, chinurile din urmă ale nenorocitului muribund.

„Acum l-au spovedit! I se taie părul! I se leagă mâinile!”

Toate acestea siliră pe poet să vorbească societății care își vedea nepăsătoare de treburi, în timp ce sângeroasele întâmplări îl grăbeau, îl împingeau și-l zgâlțâiau, smulgându-i versurile din minte – dacă era pe cale să le făurească – sau irosind pe cele abia începute. Îl împiedicau să scrie, i se puneau stavilă îndărătnică la orice, năpădindu-l, urmărindu-l și asediindu-l. Era un chin care începea în zorii zilei și dura până la ora patru. Autorul răsuflă numai după ce nenorocitul își ispășea pedeapsa, așa cum vestea glasul sălbatic al orologului care vibra în patru bătăi sinistre. Abia atunci își găsea libertatea de gândire.

Într-o zi – dacă nu mă înșel chiar a doua zi după executarea lui Ubach – începu să scrie cartea de față și se simți ușurat. Când se mai săvârșea vreo crimă publică, așa-numitele execuții judiciare își pierdură ecoul de odinioară. Cugetul îi spunea că nu mai e solidar cu el și nu mai simțea picătura de sânge ce țâșnește din piața Grevei, stropind întreaga societate.

Numai aceasta însă nu ajunge. E bine să te speli pe mâini, dar e și mai bine să împiedici să curgă sângele.

Ca atare și-a fixat o țintă înălțătoare, sănătoasă și măreață: să lupte împotriva pedepsei cu moartea. Se alătură cu tot sufletul dorinței și sfortării oamenilor care se zbat de ani să doboare furca spânzurătorii, arbore pe care nicio revoluție nu l-a dezrădăcinat. La rândul lui veni bucuros să dea o lovitură de târnăcop și să lărgească și mai mult spintecătura făcută de Beccaria acum șaiszeci și șase de ani, spânzurătorii care-și întinde de secole umbra deasupra creștinătății.

Am spus: revoluțiile nu dăruim eșafodul. Se întâmplă foarte rar ca revoluțiile să nu risipească în neștire sângele omenesc. Ele se nasc să purifice, să taie ramurile uscate, să netezească drumul societății. Pedeapsa cu moartea e unealta de care se despart cu anevoie.

Noi mărturisim, totuși, că a existat o revoluție care făgăduia cu vrednicie să înlăture pedeapsa cu moartea: revoluția din iulie. Se părea, într-adevăr, că această revoluție, mișcare de mase populare, se va impune printr-o ținută umană care să dea un sens timpurilor moderne. Îi revenea doar obligația să măture amintirile și uneltele sălbatice ale lui Ludovic al XI-lea, ale lui Richelieu și Robespierre, pentru ca să înscrie în fruntea legilor inviolabilitatea vieții omenesci. 1830 ar fi trebuit să sfârșime cuțitul lui 93.

Am nădărduit o clipă. În august 1830 plutea în văzduh atâta gene-

rozitate și milă, atâta blândețe de spirit și civilizație în mulțime încât îți simțeai inima topindu-se la flacăra unui viitor frumos. Ți se părea că printr-o consfințire tacită și unanimă se hotărâse înlăturarea pedepsei cu moartea, că oamenii, părăsind-o de drept și simultan, odată cu celelalte lucruri întunecoase, pregătesc orizontul unui „măine” mai senin.

Poporul încinsese un foc vesel din cărpele vechiului regim. Erau zdrențe însângerate și printre ele am crezut că e ghilotina. Am nădăduit că au ars-o, ca și pe celelalte. Câteva săptămâni ne-am amăgit, crezând în inviolabilitatea vieții și a libertății. Căci abia se scurseseră două luni și se încercă realizarea, sub formă de lege, a visului sublim care a frământat spiritul lui Cesar Bonesana.

Din nenorocire însă încercarea s-a dovedit stângace și ipocrită, năzuind alte interese decât acelea obștești.

În octombrie 1830, după ce îndepărtase prin ordinea de zi propunerea de-a îngropa pe Napoleon sub coloana Vendâme, Camera se puse pe plâns și văietat. Chestiunea pedepsei cu moartea ajunsese din nou în discuție – și vom arăta cu ce prilej. Simțurile legiuitorilor păreau cuprinse de o milă minunată și neașteptată. Unii vorbeau, alții gemeau și mulți ridicau mână spre cer.

Pedeapsa cu moartea!

Dumnezeule, ce grozăvie! Cutare procuror general, bătrân și înălbit în roba roșie, care mâncase toată viața pâine muiată în sângele rechizitorilor, luă o înfățișare demnă de milă și, chemând ca martori pe toți sfinții, își manifestă indignarea ce i-o însuflă ghilotina. Două zile tribuna a servit de azil pentru gâlcevitori și plângăreți.

A fost o jale, un miorlăit, un concert de psalmi înlăcrimați, un plânset la malurile Vavilonului, o Sabat Mater Dolorosa sfâșietoare, o simfonie tulburătoare în duo, executată de o întreagă orchestră de oratori care popula băncile înaintașe ale Camerei și care cântă în sunete atât de frumoase, în acele zile însorite, unul ca bas, altul ca sopran. N-a lipsit nimic. Priveliștea a fost înduioșătoare și sentimentală. Ședința de noapte, mai ales, s-a distins prin acea atmosferă duioasă, părintească și sfâșietoare, ce-și găsește corespondent numai în actul al cincilea al vreunei drame de Lachoussee. Publicul care nu înțelesese nimic, își ștergea pe furiș lacrima înflorită în colțul pleoapelor.²⁴

²⁴ Nu vrem să învăluim în dispreț tot ceea ce s-a spus cu prilejul acesta la Cameră. S-au rostit ici și colo fraze frumoase și vrednice. Am aplaudat din inimă discursul domnului de Laffayette și sub o altă înfățișare inspirată,

Dar despre ce s-a vorbit? Să se înlătore oare pedeapsa cu moartea?

Da și nu!

Iată faptele:

Patru oameni de lume, patru oameni cumsecade, din aceia pe care-i întâlnești prin saloane și cu care poate ai schimbat câteva cuvinte politicoase, patru din acești oameni au încercat în înaltele sfere politice o lovitură îndrăzneată pe care Bacon o numește *crimă*, iar Machiavelli *ispravă*. Fie *crimă*, fie *ispravă*, legea, brutală pentru toți, o pedepsește cu moartea. Cei patru nenorociți erau acolo ostateci ai legii, păziți de trei sute de cocarde tricolore sub ogivele frumoase de la Vincennes.

Ce să facem și cum să facem?

Veți înțelege că nu se poate să trimiteți în piața Grevei, într-o căruță, legați fedeleș cu frânghii groase, spate în spate, cu funcționarul acela pe care nici nu trebuie să-i mai numim, patru oameni ca dumneavoastră și ca mine, patru *oameni de societate*! Cel puțin dacă ar fi existat o ghilotină din lemn scump!

Atunci cel mai strașnic lucru e să înlăturăm ghilotina!

Și Camera se puse pe lucru.

„Observați, domnilor: ieri considerați aceasta o utopie, o teorie, o nebunie, o poezie. Amintiți-vă că nu o dată vi s-a vorbit de căruță, de frânghiile acelea groase și de îngrozitoarea mașină purpurie. Și ce ciudat: de-odată vă sare în ochi această mașinărie hidoasă!

Aha! Cu alte cuvinte adevărul iese la lumină. Nu pentru voi, poporul, înlăturăm pedeapsa cu moartea, ci din pricina noastră, a deputaților în perspectivă de a deveni miniștri. Nu vrem ca mișina lui Guillotin să muște din trupurile celor de sus. O vom sfărâma. Dacă inițiativa aceasta convine tuturor, cu atât mai bine, dar nu ne-am gândit decât la *noi*. Se prăpădesc ai noștri! Să stingem focul! Să îndepărtăm numaidecât pe călăi! Să călcăm legea.”

De obicei un amestec de egoism meschin strică și compromite cele mai frumoase înfăptuiri sociale. Există o vână neagră în marmura albă. Se strecoară pretutindeni și apare sub daltă. Statuia trebuie făcută din nou.

De bună seamă – și de ce n-am recunoaște-o? – nu suntem din acei care reclamă capul miniștrilor. Acești monștri odată arestați, furia pe care o dezlănțuise atentatul lor s-a transformat în noi – ca și la

toată lumea – într-o milă adâncă. Ne-am gândit la prejudecățile unora dintre ei, la mintea prea puțin dezvoltată a șefului lor – o rămășiță fanatică și încăpățânată a conspiratorilor de la 1804, albit înainte de vreme în umbra mucegăită a închisorilor, la trebuințele de neînlăturat ale pozițiilor lor, la imposibilitatea de-a opri ideea monarhică pe panta înclinată pe care alunecase eu toată iuteala la 8 august 1829, la influența – prea mult nesocotită până atunci – a persoanei regale și, mai ales, la demnitatea pe care unul dintre ei o azvârlea, ca pe o mantie de purpură, peste suferințele colective.

Suntem de acei care ar fi dorit sincer să scape cu viață și care n-ar fi șovăit să se dezvolte acestei idei. Dacă într-o zi s-ar fi ridicat, prin imposibil, în piața Grevei eșafodul pentru ei, nu ne îndoim – și dacă e numai o părere, vrem totuși să ne-o păstrăm – că s-ar fi dezlănțuit o revoluție sângeroasă și că autorul acestor rânduri nu s-ar fi sfiit să meargă printre cei dintâi. Căci trebuie s-o mărturisim deschis: dintre toate eșafodurile, cel mai groaznic, cel mai nefast, cel mai veninos și care trebuie stârpit, dar numaidecât, este eșafodul politic. Acest soi de ghilotină crește pe pavaj și din pământ și-și întinde curând și pre-tutindenii ramurile.

Luati bine seama la primul cap ce cade în vârtoarea unei răzvră-tiri. El deschide pofta mulțimii.

Deci, personal, eram cu toții de acord cu deputații care se străduiau să-i cruțe pe cei patru miniștri. Eram de acord și din punct de vedere politic și din punct de vedere sentimental. Dar dacă, din întâmplare, Camera ar fi ales un alt moment ca să înlătore pedeapsa cu moartea, inițiativa s-ar fi bucurat de un alt ecou.

Dacă, bunăoară, această înlăturare n-ar fi depins de situația specială a celor patru miniștri căzuți de la Tuilleries la Vincennes, ci ar fi produs-o sentimentul de omenie pentru un nenorocit oarecare, un tâlhar de drumul mare pe care abia dacă-l privești când trece pe stradă, căruia nu-i răspunzi la salutul lui respectuos și de a cărui atingere te ferești fără voie; nenorocit care în copilărie a alergat în zdrențe, cu picioarele goale prin noroaiele mahalalelor, tremurând iarna pe cheiuri sau încălzindu-se la aburul bucătăriei domnului Véfour la care prânzești; nenorocit care scormonește toată ziua prin gunoaie după un colț de pâine neagră, pe care înainte de a-l mânca îl șterge de noroi cu mâneca unsuroasă a hainei și căruia serbările gratuite ale regelui și execuțiile din piața Grevei îi oferă singura distracție; sărman prăpădit, pe care foamea îl împinge la hoție și de aici mai departe, copil dezmoștenit al unei societăți vitrege, luat în lagăre

de la doisprezece ani, în închisoare la optsprezece și la eșafod la patruzeci de ani; vagabond care cu puțină școală și un atelier ar fi putut deveni mai bun, mai moral, mai util, dar pe care – pentru că nu știți ce să faceți – îl vărsați ca pe niște lături nefolositoare când în furnicarul roșu de la Toulon, când între zidurile mute de la Clamort, răpindu-i viața după ce i-ați furat libertatea; ei bine, dacă ați fi hotărât să înlăturați pedeapsa cu moartea pentru un asemenea om, atunci vai! ședința voastră ar fi fost cu adevărat vrednică, mare, sfântă, măreață, venerabilă!

Niciodată o adunare de oameni, de la măreții părinți din Trente, care chemau pe eretici la consiliu, în numele mădularelor sfinte ale lui Dumnezeu – *per viscera Dei* – pentru că nădăjduiau în convertirea lor, *quoniam sancta synodus sperat hoereticorum conversionem*, n-ar fi arătat lumii un spectacol mai sublim, mai strălucit, mai înțelegător! Întotdeauna cei mari și puternici, în înțelesul înalt al expresiei, au avut grija celor mici și slabi. Ce minunat ar fi un sfat al brahmanilor care să ia în cercetare nevoile patriei! Și aici cauza patriei ar fi cauza poporului. Înlăturând pedeapsa cu moartea pentru popor, și fără să fi dictat la realizarea acestui act interese strâmte și mai mult o operă socială.

* * *

Dar n-ați făcut niciun act politic. Încercând s-o înlăturați, n-ați reușit decât să salvați patru miniștri nenorociți, prinși cu mâna în sacul loviturilor de stat.

Ce s-a întâmplat? Pentru că nu sunteți cinstiți, ne-am îndoit. Când poporul a văzut că încercați să-i trageți pe sfoară, s-a supărat și lucru remarcabil: s-a simțit legat de pedeapsa cu moartea pe care o îndură aproape singur. Aici l-a adus nepriceperea și neîndemânarea voastră. Pentru că ați luat lucrurile pieziș și fără cinste, ați compromis ideea pe mult timp. Ați jucat o comedie și poporul a fluierat-o pur și simplu.

Câtiva au luat însă comedia în serios. După această ședință, un cinstit ministru de justiție a poruncit procurorilor generali să suspende numaidecât la nesfârșit toate condamnările la moarte.

Dar iluzia n-a durat mult.

Procesul miniștrilor a fost dus până la capăt. Nu cunosc ce sentință s-a dat. Mijlocirea între moarte și libertate a servit adesea de ham: cei patru miniștri au scăpat cu obrazul curat. Această afacere orânduită, orice urmă de spaimă, din sufletele oamenilor de stat a dispă-

rut și odată cu spaima, dispăru și omenia. Nici nu se mai vorbi de proiectul care prevedea înlăturarea ghilotinei. Nu mai exista un motiv în acest sens, un motiv întemeiat și urgent. Utopia deveni utopie, teoria, teorie și poezia, poezie!

* * *

Mai zăceau încă în închisori câțiva nenorociți din popor, condamnați la moarte, care se plimbau de cinci, șase luni prin curți, răsuflând liniștiți, siguri că trăiesc și bucurându-se de răgaz ca de o iertare.

Dar așteptați.

Călăul pe drept cuvânt, fusese cuprins de spaimă. În ziua când a auzit pe deputați vorbind de omenie, binefaceri și progrese, se crezuse pierdut cu desăvârșire. Se ascunse, nenorocitul, ghemuindu-se sub ghilotina lui unde se simțea destul de prost, sub soarele de iulie, ca o pasăre de noapte surprinsă de lumina zilei: își astupa urechile și nu îndrăznea să mai sufle. Nimeni nu l-a mai văzut șase luni încheiate. Nu mai dădea semne de viață. Dar puțin câte puțin îi veni inima la loc. Trăsese cu urechea spre Cameră și nu auzise nimic vorbindu-se de el, nici cel puțin una din acele lozinci grozave și răsunătoare care îl vârăseră cândva în răcori. Niciun comentariu declamat al Codului Penal. Lumea se ocupa de alte chestiuni, de mare însemnătate socială; de un drum vicinal, de o subvenție pentru opera comică, sau de o pișcătură de o sută de mii de franci la un buget apopleptic de cincisprezece milioane. La el, tăietorul de capete, nimeni nu se mai gândea. Omul se liniști; văzând realitatea, scoase capul din vizuină, iscodind pretutindeni și ca șoarecele lui La Fontaine, scoase un picior, apoi al doilea de sub eșafod. Sărind în cele din urmă deasupra, îl dichisi, îl potrivi, îl vopsi, îl mângâie, îl mișcă și-l lustrui, ungându-i bine mașinăria care începuse să ruginească de atâta trândăvie. Puse mâna, la întâmplare, în chica unuia ce-i căzu pe neașteptate dintr-o închisoare – unul dintre aceia care nădăjduia că va trăi – îl trase la dânsul, îl dezbracă, îl legă fedeleș și-și reîncepu execuțiile.

Iată întâmplări fioroase dar adevărate.

Da! acești nenorociți s-au bucurat de un răgaz de șase luni. Li s-a înăsprit zadarnic pedeapsa timp de o sută optzeci de zile, lăsându-i astfel – și prea puțin – în viață. Apoi, fără nicio nevoie sau vreun motiv și fără să știi pentru ce, așa, *de plăcere*, s-a ridicat răgazul, îmbrâncind cu sânge rece pe aceste sărmane făpturi omenești sub cuțitul ghilotinei. Ei, Doamne, vă întreb: ce-am fi pierdut noi dacă aceste

ființe nenorocite ar fi trăit? Nu-i aer de-ajuns pentru toți în Franța?

Trebuie să se fi petrecut ceva monstruos în sufletul acelui funcționar amărât pe care eșafodul nu-i impresiona, pentru ca într-o bună zi, să se ridice de pe scaun rostind:

— Haide! Nimeni nu se mai gândește la înlăturarea pedepsei cu moartea! A venit timpul să ne ocupăm din nou de ghilotină!

De ce n-aș mărturisi că niciodată execuțiile n-au fost însoțite de împrejurări mai sălbatice ca după răgazul din iulie? Că niciodată priveștiștea pieței Grevei n-a răscolit mai puternic sufletele, dovedind mai limpede grozăvia decapitărilor? Această reînnoire și înmulțire a sălbăticiilor înseamnă o răsplată cuvenită oamenilor care au pus din nou în picioare și pe prim plan pedeapsa sângelui.

Blestemați să fie pentru toate fărădelegile lor!

Să vă dau aici două sau trei pilde care descoperă caracterul înspăimântător și nelegiuit al acestor execuții. Trebuie să răscolim nervii cucoanelor domnilor procurori generali. Căci, câteodată femeia dovedește conștiință.

În miazăzi, pe la sfârșitul lui septembrie – nu-mi reamintesc bine nici locul, nici ziua și nici numele, dar le vom regăsi dacă cineva tăgăduiește întâmplarea, – cum spun, spre sfârșitul lui septembrie vine să ridice din închisoare un condamnat care juca, liniștit, cărți. I se spune că în două ore trebuie neapărat să moară. Firește, l-a apucat un tremur grozav, căci de șase luni nu se mai gândea la moarte. L-au ras, l-au tuns, l-au îmbrăcat și l-au spovedit și înghemuit între patru jandarmi, l-au dus prin mulțime în piața de execuție. Până aici nimic mai simplu. Așa s-au petrecut lucrurile. Ajungând la eșafod, călăul l-a smuls din mâinile preotului, l-a ridicat, l-a legat de scăunel – l-a pus în gura hornului, cum se spune într-un limbaj special – și a dat drumul cuțitului. Masivul triunghi de fier se desprinsese greoi și căzu, smucindu-se între șanțurile sale. De acum începe grozăvia: spintecă pe om fără să-l omoare. Nenorocitul scoase un strigăt înfiorător. Uimit, călăul ridică și lăsă din nou cuțitul să cadă. Mucenicul urla, poporul la fel. Călăul înalță iarăși cuțitul, nădăjduind într-o a treia lovitură mai bună, care să despartă capul de trunchi. Dar de unde! O nouă țâșnitură de sânge din ceafa condamnatului, iată tot efectul.

Dar s-o scurtăm!

De cinci ori a întrebuițat cuțitul. De cinci ori condamnatul urlă sub lovitură, cerând îndurare.

Poporul înfuriat și tare pe dreptul său, adună pietre de jos și le azvârli în călăul monstru. Acesta fugi sub ghilotină și se piti după

caii jandarmilor. Condamnatul, văzându-se singur pe eșafod se ridică pe podeț și, în picioare, learcă de sânge, înspăimântător, proptindu-și capul, pe jumătate desprins, în mâini, ceru cu glas stins să vină cineva să i-l reteze, pentru ca să nu mai atârne pe umăr. Mulțimea înduplecată, mai-mai să strivească pe jandarmi și să vină în ajutorul nenorocitului care de cinci ori îndurase chinul morții. În clipa aceea un tânăr – ajutorul călăului – se urcă pe eșafod și poruncind condamnatului să se întoarcă îi promise că-l va dezlega. Folosind întoarcerea muribundului, care se lăsa încrezător în seama lui îi sări în spate și tăie cu anevoie ceea ce mai rămăsese din gât cu ajutorul unui cuțit de măcelărie.

Aceasta s-a întâmplat, undeva la miazăzi!

Potrivit legii, un judecător trebuia să asiste la execuție. Cu un singur semn putea s-o oprească. Dar ce-o fi făcut el în fundul trăsurii, în timp ce călăul măcelărea astfel un om, un nenorocit oarecare? Ce-o fi făcut reprezentantul legii când, ziua-n amiaza mare, se ucidea sub ochii lui, lângă fereastra cupeului său comod și sub răsuflarea caldă și potolită a cailor?

Nici judecătorul, nici călăul n-au fost trași la răspundere și niciun tribunal nu s-a sesizat de această nimicare fioroasă a tuturor legilor prin nimicirea unei ființe a lui Dumnezeu!

În secolul al XVII-lea, în epoca barbariei codului penal, sub Richelieu și Christophe Fouquet, un soldat neîndemânatic a omorât înaintea lui Bonffay de Nantes cu treizeci și patru de lovituri de rindea²⁵ pe domnul de Chalais. Parlamentul din Paris, sesizându-se și găsind fapta sălbatică, hotărî o anchetă și un proces. Și dacă nici Richelieu și nici Christophe Fouquet n-au suferit vreo penalitate, soldatul, în schimb, și-a suferit pedeapsa. Firește, o nedreptate! Dar la temelia ei zvâcnea dorința de dreptate.

Aici, nimic. Faptul se întâmplă după iulie, într-o epocă de progres și de obiceiuri... „civilizate”... numai la un an de la marea jelanie din cameră cu privire la pedeapsa cu moartea. Ziarele din Paris l-au publicat ca pe o întâmplare nostimă. Nimeni nu s-a necăjit. S-a precizat doar că ghilotina fusese demontată dinadins de unul care *voia să se răzbune pe călău*. Un servitor, pe care călăul îl alungase, i-a făcut acest pocinog.

N-a fost decât o pozna.

²⁵ La Porte spune douăzeci și patru, dar Aubery treizeci și patru. Domnul de Chalais strigă până la a douăzecea.

Să trecem mai departe!

Acum trei luni, la Dijon, trebuia executată o femeie! O femeie! Și cu acest prilej cuțitul doctorului Guillotin și-a îndeplinit prost meseria: nu i-a tăiat capul dintr-o singură lovitură. Atunci ajutoarele călăului se înhămară la picioarele femeii și, smucind de ele îi despărțiră capul de trunchi, smulgându-i-l.

Dar să ne înapoiem la Paris în timpurile execuțiilor secrete. Cum încă din iulie nimeni nu mai îndrăznise – din frică și lașitate – să decapiteze, în piața Grevei, s-a găsit un alt sistem.

Ultima dată au luat de la Bicêtre un om, un condamnat la moarte, numit – pare-mi-se – Désandrieux, l-au aruncat într-un fel de paner tras pe două roți, închis și zăvorât. Cu un jandarm în frunte și altul înapoi, fără zgomot și lume, „pachetul” a fost dus la bariera pustie de la Saint-Jacques. Ajungând aici pe la opt dimineața – abia se lumina-se de ziuă – găsiră un eșafod proaspăt înălțat, iar drept public câțiva băiețași care se îngrămădiseră în jurul mașinii „civilizate”. Au scos repede pe om din paner, fără să-i lase timp să răsufle și i s-a retezat capul pe furiș, hoțește și rușinos.

Și fapta aceasta se mai numește încă *act public și solemn* de înaltă justiție!

Cum vor fi înțelegând oamenii regelui civilizația? Pe ce lume trăim? A dreptății pălmuite de tertipuri și viclenii? Legea s-a subordonat instinctului!

Groaznic!

Deci condamnatul la moarte e un element înspăimântător și societatea trebuie să-l reducă astfel la tăcere.

Dar să vorbim deschis. Execuția n-a fost secretă! De dimineață s-a strigat și vândut – ca de obicei – osânda la moarte, prin colțurile Parisului. Există oameni care, pare-se, trăiesc din această vânzare! Înțelegeți! Crima unui nenorocit, ispășirea, chinurile și agonia lui, iată elemente de speculă și afacere pentru câțiva care sa grăbesc să vândă hârtii romanțate pentru câțiva bani. Se poate imagina oare ceva mai hidos decât acest ban mânjit cu sânge? Cine-i adună?

Destule fapte. Ba chiar prea multe. Toate acestea nu-s îngrozitoare? Ce aveți de spus despre pedeapsa cu moartea?

Punem această problemă cu toată seriozitatea și vrem să ni se răspundă. O adresăm criminaliștilor și nu literaților flecari. Știm că unii oameni folosesc textele legii privitoare la pedeapsa cu moartea pentru a glumi sau a face spirite, ca și în oricare alt text. Alții detestă sistemul, din ură pentru acei care îl apără. Pentru dâșii e o chestiu-

ne aproape literară, una de persoană, de nume propriu. Aceștia sunt invidioșii care nu greșesc mai mult decât jurisconsultii și marii artiști. Nu lipsesc Joseph Grippa a lui Filangreri, nici Ferregrani al lui Michel Angelo și Scudéry al lui Corneille. Nu ne adresăm lor, ci oamenilor legii, dialecticienilor, elocvenților, celor care iubesc pedeapsa cu moartea pentru frumusețea, bunătatea și grația ei.

Să vedem, să ne arate motivele.

Cei care judecă și condamnă pretind că pedeapsa cu moartea e necesară. Mai întâi, pentru că trebuie să tăiem din trunchiul alcătuirii sociale orice ramură vătămătoare și care mai poate vătăma încă. Dacă problema s-ar reduce la atât, închisoarea pe viață nu-i de ajuns? La ce bun moartea? Poate să scape din închisoare? N-aveți decât s-o păziți mai strașnic. Dacă nu vă încredeți în tăria drogilor de fier, cum îndrăzniți să țineți menajerii? Îndepărtați călăul! Ajunge temnicerul!

Dar se spune iarăși că trebuie să răzbunăm societatea, să pedepsim. Niciuna, nici alta.

Numai omul se răzbună. Singur Dumnezeu pedepsește. Societatea e între amândouă. Ispășirea e deasupra ei; răzbunarea mai prejos de ea. Nu-i stă bine nici cu una, nici cu alta. Nu trebuie să pedepsească pentru ca să răzbune, ci să se îndrepte pentru ca să devenim mai buni. În acest fel veți reuși să prefaceți formula criminaliștilor. Noi o vom înțelege și o vom aproba.

Mai rămâne teoria a treia și cea din urmă: a exemplului. Trebuie să dăm pilda! Trebuie să înspăimântăm pe cei care ar încerca să greșască, înfățișându-le soarta criminalilor.

Iată fraza, pretutindeni aceeași, folosită – cu foarte mici schimbări – de cele cinci sute de parchete ale Franței, în rechizitoriul lor mai mult sau mai puțin răsunător.

Ei bine, noi tăgăduim că ar exista vreo pildă. Negăm că evocarea chinurilor naște efectul socotit. Departe de-a folosi ca învățătură poporului, îl demoralizează, spulberându-i orice simțire și, prin urmare, sfărâmându-i virtuțile.

Dovezi? Ne-am tulbura judecata, ostenindu-ne să le destăinuim. Vom pomeni, totuși, un fapt dintr-o mie, fiind cel mai recent: în clipa când îi scriam n-au trecut decât zece zile de la consumarea lui.

La Saint Pol, după execuția unui incendiator pe nume Ludovic Camus – o bandă de mascați a venit să țopăie în jurul eșafodului încă aburind. Iată pilda. Postul mare vă râde în nas! Și dacă, în ciuda experienței, mai țineți la teoria voastră, la pildă, adică, vă sfătuiesc să

vă întoarceți în secolul al șaisprezecelea. Fiți într-adevăr formidabili și redați-ne felurite torturi de atunci, pe Farinacci, pe jurații-chinuitori, spânzurătoarea, roata, rugul, sfâșierea, lungirea mădularilor, groapa pentru îngroparea de viu, cazanul de fiert oameni. Redați-ne, prin toate colțurile Parisului, marfa îngrozitoare a călăului, ca într-o dugheană nesfârșită, împrăștiată neconținut cu hălci de carne omenească. Redați-ne pe Montfaucon cu cei șaisprezece stâlpi de piatră, cu bătaușii așteptând, cu pivnițele de oase, cu stâlpii, cu cârligele, cu lanțurile, cu cângile scheletelor, cu zidurile în stuh pătate de stoluri de corbi și mirosurile de hoit ce le împrăștie vântul de nord-est, în valuri largi peste cartierul Temple. Redați-ne în toată puternica ei măreție, această unealtă a călăului din Paris. Fie ce-o fi! Iată pilda izbitor de măreață. Pedepsa cu moartea bine înțeleasă; un sistem de chinuri cu adevărat uimitor. Ceva, într-adevăr fioros.

Sau faceți mai bine ca în Anglia. În Anglia, țara de negustori, se prinde un contrabandist pe coasta Doverului și-l spânzură *spre pildă*. Numai pentru pildă îl lasă să atârne de spânzurătoare. Și cum vremea rea ar putea să strice hoitul, e învelit cu îngrijire într-o pânză cu păcură, pentru ca să-l reînnoiască cât mai rar. Țară economă! Își păstrează spânzurații.

Un lucru oarecum rațional. Felul cel mai omenesc de-a înțelege pilda.

Dar voi, parcă o luați în serios când vi se pare că dați o pildă, sugrumând mișelește pe un biet om în colțul cel mai tănuț al bulevardelor de la marginea orașului? Pe piața Grevei, ziua, treacă-meargă! Dar la bariera Saint-Jacques! la ora opt dimineată! Cine trece pe acolo? Cine vine acolo? Cine știe că omorâți un om? Cui oare îi trece prin minte? Pe cât se pare numai copacilor de pe bulevard.

Nu vedeți că execuțiile voastre publice se fac pe furiș? Nu vedeți că vă ascundeți? Că vă temeți și vă rușinați de fapta voastră? Că bâlbâiți caraghios pe *discite justitiam moniti*? Că în fond, sunteți năruți, înlemniți, neliniștiți, nesiguri de dreptate, surprinși de îndoiala tuturor, tăind capete din obișnuință și fără să vă înțelegeți prea bine acțiunile? Nu simțiți în adâncul inimii că ați pierdut orice urmă de sentiment moral și social al menirii sângelui, pe care înaintașii voștri, vechii legiuitori, îl împlineau cu un cuget liniștit? Noaptea, nu vă frământați mai des decât dâșii capul pe perne? Și alții, înaintea voastră, au poruncit osânda morții, dar ei se socoteau îndreptățiți, în dreptate, în bine. *Jouvenel des Ursius* se credea judecător; *Elie de Thorette* de asemenea. Chiar *Laubardemont*, *La Reynic* și *Laffemas* se

credeau judecători. Voi, în sinea voastră, șovăiți, spunând că nu sunteți ucigași.

Părășiți piața Grevei pentru bariera Saint-Jacques, mulțimea pentru singurătate, ziua pentru amurg. Hotărârea nu vă prezidează acțiunile. Vă ascundeți, v-o spun eu!

Toate motivele pentru pedeapsa cu moartea s-au năruit. Iar judecățile strâmbe ale parchetelor nimicite. Toate așchiile rechizitoriilor sunt măturate sau prefăcute în cenușă. Cea mai neînsemnată atingere cu judecata sănătoasă, destramă judecățile strâmbe.

Să nu mai vină oamenii regelui să ne pretindă carete, nouă juraților, nouă oamenilor, cerându-ne cu un glas mângâios să apărăm în numele societății, să asigurăm pedeapsa publică, să dăm pilde! Vorbe, gogoși și prăpăstii! Un vârful de ac și baloanele se dezumflă!

Nu găsești în adâncul acestei vorbării dulcege decât inimi împietrite, cruzime, barbarie, dorința de-a dovedi zelul, nevoia de a câștiga bani. Tăcere, mandarinilor! Sub laba catifelată a judecătorului se simte unghia călăului.

E greu să te gândești cu sânge rece că un procuror regal poate să fie un criminal. E un om care-și câștigă pâinea, trimițând pe unii la eșafod. E cel care hrănește piața Grevei. Încolo, e un om care se pretinde tare în stil și literatură, un bun vorbitor – sau să presupunem – și care rostește unul sau două versuri latinești, înainte de-a încheia, cerând moartea, care caută efectul demascându-și trufia, – ce mișelie! tocmai acolo unde alții își zălogesc viața – și care are modele tipii lui groaznici, clasicii lui, pe Bellart sau Marchangy, așa cum un poet are pe Racine, sau altul pe Boileau. În dezbateri, ia partea ghilotinei iată rolul lui, felul lui. Rechizitoriul, e opera lui literară; îl înflorește cu metafore, îl parfumează cu citate, trebuie să pară cât mai frumos la judecată, să placă cucoanelor. Își are banalitățile, încă foarte noi pentru provincie, învățături de frază, cuvinte alese, rafinamente de scriitor. Urăște cuvintele limpezi, ca și poeții tragici din școala lui Delile. Nu vă speriați că va spune lucrurilor pe nume! De unde!

El are pentru orice idee, a cărei limpezime v-ar scârbi, deghizări complete în denumiri și adjective.

Îl face pe domnul Samson-călăul prezentabil; cuțitul ghilotinei devine vaporos. Scaunul se îneacă în ceață.

Și dosește, printr-o perifrază, panerul roșu. Nici nu știi despre ce-i vorba. E ceva dulceag și omenesc. Vi-l închipuiți oare, noaptea în biroul lui, făurindu-și în voie și cât se poate de bine, această vorbărie care înalță în șase săptămâni un eșafod? Îl vedeți cumva asudând cu

sânge pentru ca să vâre capul acuzatului în cel mai fioros articol al codului? Îl vedeți tăind, cu o lege rău alcătuită, capul unui nenorocit. Ați observat cum vâra într-o amestecătură de *șmecherii și umflători*, două sau trei texte înveninate la vorbă, ca să obțină cu oarecare osteneală, moartea unui om?

Nu-i oare adevărat că în timp ce scrie, sub masă în umbră, stă poate, pitit, la picioarele lui călăul, că-și oprește din când în când condeiul, spunând ca un stăpân câinelui său: „*Fii pe pace, îți vei avea porția!*”?

De altfel, în viața de toate zilele, omul regelui poate să fie un om cinstit, un tată bun, un fecior de ispravă, un bărbat iscusit, prieten îndatorat, cum grăiesc toate epitafurile, din cimitirul Père-Lachaise.

Să nădărdum că va veni ziua când vor fi înlăturate aceste slujbe funebre. Numai atmosfera civilizației va ajunge într-un timp limitat să uzeze această pedeapsă.

Îți vine câteodată să crezi că apărătorii pedepsei cu moartea nu s-au gândit bine la însemnătatea ei.

Cumpăniți puțin, oricare ar fi crima, acest drept nemărginit, pe care și l-a creat societatea de-a lua ceea ce n-a dat, această pedeapsă, cea mai ireparabilă dintre pedepsele ireparabile.

Din două una:

Sau omul pe care-l lovești e fără familie, fără neamuri, fără prieteni în această lume. Și în acest caz n-a primit nici educație și nici învățătură, nici nu și-a frământat spiritul și nici sufletul. Atunci cu ce drept omorâți pe acest orfan amărât? Îl pedepsiți pentru că și-a petrecut copilăria târându-se pe pământ și n-a găsit de ce să se agațe, fără sprijin, fără tutore! Îl învinuiți pe nedrept de singurătatea în care l-ați lăsat. Făuriți o crimă din nenorocirea lui. Nimeni nu l-a învățat să-și dea seama de fapte. Acest om e neștiutor. Greșeala e a soartei sale, nu a lui. Loviți un nevinovat.

Sau acest om are o familie. Credeți, că sugrumându-l lovești numai în el? Că mama, tatăl și copiii, nu vor sângera? Nu. Omorându-l, tăiați capul întregii familii. Și aici încă loviți în nevinovați.

Această pedeapsă e stângace și oarbă care, oricum o întorci, lovește în nevinovat!

Pe acest om, pe acest vinovat, care are o familie, închide-l. În închisoare, el încă va putea să muncească pentru ai săi. Dar cum îi va face să trăiască din fundul gropii lui? Și nu vă gândiți ce vor deveni băiețașii, fetițele, cărora le luați tatăl, adică pâinea? Sau socotiți că membrii acestor familii vor umple până în cincisprezece ani, ei și

ele, cârciumile? Ah, sărmanii nevinovați.

În colonii, când osânda cu moartea lovește un sclav, proprietarul primește o despăgubire de o mie de franci. Cum adică? Despăgubiți pe stăpân și nu despăgubiți familia? Și aici nu răpiți familiei un om? Nu aparține oare, cu tot atâtea drepturi, cât sclavul unui stăpân, ca proprietate a părinților, ca avut al femeii și al copiilor lui?

Am dovedit că această lege a voastră e ucigașă. Iat-o dovedită că fură.

Mai e și altceva. V-ați gândit la sufletul acestui om? Știți în ce hal e? Vă vine atât de ușor să-l trimiteți pe lumea cealaltă? Odinioară, cel puțin, credința, care străjuia poporul în clipa supremă, duhul credinței înmuia și inima cea mai împietrită. Un pedepsit era în același timp ca și mucenic. Credința îi deschidea o altă lume, în clipa când societatea i-o închidea pe aceasta. Toate sufletele credeau în Dumnezeu. Eșafodul era granița cerului. Dar ce nădejdi puneți pe eşafod, azi când mulțimile și-au pierdut credința, când religiile ca și vapoarele vechi ce putrezesc în porturi și care cândva au descoperit lumi noi? Azi când și copiii își râd de Dumnezeu? Cu ce drept azvârliți într-o lume de care vă îndoiiți sufletele întunecate ale condamnaților voștri, acele suflete care sunt așa cum le-au făurit *Voltaire*, *M. Pigault-Lebrun*? Îl dați pe mână duhovnicului închisorii, un bătrânel, desigur, foarte cumsecade. Dar el are credința și i-o poate da? Nu-și împlinește menirea sublimă ca pe o corvoadă? Luați cumva drept preot pe acest moșneag ce însoțește pe călău în căruță? Un scriitor de suflet și de talent a spus înaintea noastră: *E fiores să păstrezi pe călău, după ce-ai luat pe duhovnic*.

Acestea sunt – fără îndoială – „judecăți sentimentale”, cum afirmă câțiva îngâmfati care își iau părerile din capul lor. Pentru noi aceste judecăți sunt cele mai bune. Preferăm, adesea, judecățile inimii celor ale creierului. De altfel cele două feluri de judecăți, să nu uităm, nu se despart niciodată. *Tratatul delictelor* e altoit pe *Spiritul legilor*. Montesquieu a dat naștere lui Baccaria.

Rățiunea e pentru noi. Inima e pentru noi. Pilda e de asemenea pentru noi. În statele de seamă, unde pedeapsa cu moartea nu mai există, numărul de crime mortale scade neîncetat. Cântăriți și acest lucru.

* * *

Nu cerem, deocamdată, o bruscă și întreagă înlăturare a pedepsei cu moartea, așa cum s-a vânturat nehibzuit prin camera deputați-

lor. Noi vrem dimpotrivă, încercări, precauții, atenție, prevederi. De altfel nu urmărim numai înlăturarea pedepsei cu moartea. Vrem o reînnoire a pedepselor sub toate formele de sus până jos, de la zăvor până la cuțit. Timpul este unul din ingredientele care trebuie să intre în această ispravă pentru ca să chezășuiască reușita. Socotim să dezvoltăm în altă parte în această chestiune, ideile pe care le credem aplicabile. Dar cu desăvârșire deosebit de înlăturarea parțială a pedepsei cu moartea, pentru falsificare, incendiu, tâlhărie, noi cerem ca de azi înainte, în toate chestiunile privitor la moarte președintele să pună juraților această întrebare:

„Acuzatul a săvârșit fapta din patimă sau din interes?”

În cazul când juriul ar răspunde: *din patimă!* să nu mai fie condamnat la moarte. Astfel ne va scuti cel puțin, de câteva executări revoltătoare. Ubbach și Debacker vor fi mântuiți. Othelo nu va mai fi ghilotinat.

În sfârșit, să nu ne înșelăm. Această chestiune, a pedepsei cu moartea se coace pe zi ce trece. Peste puțin societatea va gândi și va aduce aceeași dezlegare pe care o dăm noi. Criminaliștii cei mai încăpățânați ar trebui să-i dea atenție. De un veac pedeapsa cu moartea merge în scădere. Ea a devenit aproape blândă. Semn de îmbătrânire. Chinurile au dispărut. Stâlpul de asemenea. Ciudat! chiar ghilotina e un progres.

Domnul Guillotin era un filantrop.

Da, groaznica Temis a lui Farinacci și Vouglans, a lui Delancre și Issac Loisel, a lui Appade și Machault, piere... Slăbește. Moare.

Iată că nici piața Grevei n-o mai suferă. Piața Grevei se reabilitează. Bătrâna bețivancă de sânge s-a purtat bine în iulie. Ea vrea să ducă o viață mai bună și să rămână vrednică de ultima-i ispravă frumoasă. Ea, care s-a prostituat în trei veacuri cu atâtea eșafoduri, e cuprinsă de rușine. Se rușinează de vechea-i meserie. Vrea să-și piardă renumele prost. Gonește pe călău. Își spală caldarâmul.

* * *

La ora aceasta pedeapsa cu moartea e izgonită din Paris. Și ca s-o spunem limpede: izgonită din Paris înseamnă scoasă din civilizație.

Toate semnele sunt pentru noi. Această mașină scârboasă, sau mai precis acest monstru făurit din fier și lemn mi se pare că fuge, că se ascunde, într-un anumit fel. Fieroasele execuții pe care le-am povestit mai sus, sunt semne bune. Ghilotina se clatină. E cât pe ce să greșească lovitura. Toată vechea alcătuire a pedepsei cu moartea se

destramă.

Infama mașină va pleca din Franța. Și cu voia lui Dumnezeu va pleca șchiopătând. Căci îi vom da lovituri zdravene.

Ducă-se să ceară găzduire aiurea, la vreun popor barbar. Nu în Turcia care se civilizează, nu la sălbaticii care n-o vor²⁶. Să coboare încă câteva trepte din scara civilizației și să se ducă în Spania sau Rusia.

Clădirea socială a trecutului se sprijinea pe trei stâlpi: preotul, regele și călăul. Demult un glas a strigat *Dumnezeii se duc!* Nu demult un alt glas s-a ridicat strigând: *Regii se duc!* E cazul ca un al treilea glas să se ridice și să rostească: *Și călăul se duce!*

Vechea alcătuire se va nărui astfel, piatră cu piatră! Soarta va înregistra astfel prăbușirea trecutului.

Celor care au regretat pe Dumnezeu li se poate spune: *Dumnezeu a rămas*. Celor care regretă pe regi, li se poate spune: *Piatra a rămas*. Celor care plâng după călău, n-aveam nimic de zis.

Buna orânduire nu va dispărea odată cu călăul. Să n-o credeți aceasta. Bolta societății viitoare nu se va prăbuși din lipsa acestei chei scârboase. Civilizația este un șir de prefaceri neconținute. La ce vom lua parte? La prefacerea pedepsei.

Blânda lege a lui Iisus va pătrunde, în sfârșit, codul și a străluci prin el. Crima va fi privită ca o boală. Și pentru această boală se vor găsi medici care să înlocuiască judecătorii, iar spitalele, să ia locul ocnelor.

Libertatea și sănătatea se vor aduna la un loc. Se va pune balsam și ulei unde se punea cândva fierul și focul. Se va obloji cu milă răul ce se trata cu mânie. Va fi simplu și dumnezeiesc. Crucea în locul spânzurătorii. Iată totul...

15 Martie 1832.

²⁶ Parlamentul lui Otahiti a desființat pedeapsa cu moartea.

Tabel cronologic

1802 — La 26 februarie în orașul Besançon s-a născut Victor-Marie Hugo, al treilea fiu al unui ofițer superior din armata franceză, Léopold-Sigisbert Hugo și al Sophiei Trébuchet. Frații săi mai mari, Abel și Eugène, au 4 și respectiv 2 ani.

1803–1814 — Își petrece copilăria la Paris, cu scurte șederi în insula Elba, la Napoli și Madrid, în garnizoanele militare unde tatăl său era mutat. Comandantul de infanterie Léopold Hugo urca repede treptele ierarhiei; apoi guvernator al Madridului; primește titlul de conte.

Victor își începe studiile. În 1809 este elevul lui La Rivière, un preot bătrân, în 1811 intră la Colegiul Nobililor (San Antonio) din Madrid.

Se agravează neînțelegerile dintre soții Hugo, rezultatul acestora fiind despărțirea.

1815 — Victor Hugo este trimis la un pension. Începe un „Caiet de versuri franțuzești”.

1816 — Poetul continuă să stea la pension și urmează împreună cu fratele său Eugène cursurile liceului Louis-le-Grand. Încearcă să traducă din Virgiliu și termină o tragedie în 5 acte: „Irtamène”.

1817–1818 — Student la 15 ani, trimite Academiei Franceze un poem despre „Fericirea produsă de învățătura în toate împrejurările vieții”. Trimite versuri Academiei Florale din Toulouse. Léopold Hugo visa pentru fiul său o carieră științifică, dar succesele literare ale acestuia îl conving că vocația lui nu era să urmeze Școala politehnică.

Scrie o comedie și 2 acte dintr-o tragedie „Athélie sau Scandinavii”.

Fratele său Eugène manifesta primele simptome ale unei maladii

mentale.

1819 — Victor Hugo, împreună cu frații săi, fondează revista „Le Conservateur littéraire”, al cărei redactor șef a fost timp de 30 de numere. Aici publică în foileton, primul său roman: „Bug-Jargal” – o poveste romanțată a revoltei negrilor la „Santo-Domingo” al cărei protagonist, sclav și conducător al răsculaților, salvează viața unui binefăcător alb pe care îl numește „frate”, apoi înfruntă moartea pentru a salva 10 ostateci negri. Acesta este primul erou în slujba umanității din opera romantică a lui Victor Hugo.

1820 — Victor Hugo începe o corespondență secretă cu Adèle Foucher, o prietenă din copilărie, pe care mama sa o îndepărtase.

Asasinarea unui nepot al lui Ludovic al XVIII-lea, presupus moștenitor al tronului, îi inspiră oda „Moartea ducelui de Berry”, publicată în volum.

1821 — Sophie Hugo, mama poetului moare în urma unei boli îndelungate.

1822 — Victor Hugo publică prima sa culegere de versuri „Ode și diverse poezii”. Placheta are un răsunet neașteptat: Casa regală îi acordă o rentă de 10.000 de franci, grație căreia se poate căsători la 12 octombrie cu Adèle Foucher. Din această căsătorie Victor Hugo a avut 4 copii.

Sănătatea mintală a lui Eugène se agravează dramatic. Este internat, dar nu-și mai revine până la sfârșitul vieții (1837).

1823–1824 — Îi apare „Han d’Islande” – „roman negru”, în care o poveste de dragoste se dezvoltă paralel cu istorisirea ororilor comise de Han, un monstru a cărui singură calitate este tandrețea paternă. Colaborează la revista „Muza Franceză” care publică „Banda neagră”, odă în care apără comorile arheologice ale Franței antice, amenințată de distrugere. V. Hugo tipărește „Ode noi”.

1825 — Victor Hugo începe o dramă despre Corneille, dar nu o termină. Este făcut Cavaler al Legiunii de Onoare. Călătorește în Elveția cu Charles Nodier.

1826 — La mai puțin de 1 an de la independența Republicii Santo

Domingo, Victor Hugo publică o ediție mult amplificată a romanului „Bug-Jargal”. Începe o dramă despre Cromwell și publică „Ode și Balade” culegere de poeme scrise între iunie 1824 și octombrie 1825, de inspirație romantică.

1827 — Îl însoțește pe sculptorul Davis d’Angeres la închisoarea din Bicêtre unde asistă la punerea ocnașilor în lanțuri; observațiile făcute cu această ocazie îl vor inspira să scrie romanele „Ultima zi a unui condamnat la moarte” și „Mizerabili”. Termină și publică drama în versuri „Cromwell” împreună cu faimoasa „Prefață” – primul manifest al școlii romantice. Acest manifest literar reparcurge istoria poeziei de-a lungul timpului. Și lansează un apel pentru ca drama să fie eliberată de vechile reguli. Cu acestea V. Hugo este consacrat șeful „noii școli”. Locuința lui V. Hugo din Rue Notre-Dame-des-Champs devine cenacul romanticilor; îl frecventează poeții și prozaatorii: Musset, Vigny, Balzac, Nerval, Dumas, Sainte-Beuve ș.a.

1828 — Moare tatăl poetului – Léopold Hugo.

1829 — Apar 2 cărți noi: Un volum de versuri „Orientale” și romanul „Ultima zi a unui condamnat la moarte”. Victor Hugo lansează prima sa bătălie împotriva pedepsei capitale.

1830–1831 — La 25 februarie are loc premiera dramei „Hernani” care a însemnat începutul bătăliei la Théâtre Français între „clasici” și „romantici”. Victor Hugo se dedică scrierii romanului „Notre-Dame de Paris” tot restul anului. Prin publicarea acestuia în 1831, romantismul triumfă în roman. Apare o nouă culegere de poezii compuse între iulie 1828 și noiembrie 1831 „Frunze de toamnă”.

1832 — Se reprezintă drama în versuri „Regele se amuză”. A cincea ediție a romanului „Cea din urmă zi a unui condamnat la moarte”, însoțită de o prefață în care autorul afirmă că, paralel cu abolirea pedepsei capitale este necesară introducerea unei pedepse bazată pe înțelegere și nu pe ură pentru a construi o societate umanitară.

1833–1843 — A fost unul din deceniile în care V. Hugo a cunoscut o mare popularitate. Trei culegeri poetice îi apar la scurt interval. Scrie drame în proză: „Lucrece Borgia”, „Maria Tudor”, „Angelo”, și în versuri „Ruy Blas”, jucată cu mare succes în 1838... În această pe-

rioadă încep și cele dintâi atacuri publice împotriva poetului. I se refuză de 3 ori intrarea în Academie, unde va fi primit în 1841.

1844–1847 — Este primit la Curte și devine confidentul regelui. Este numit „Pair de France”.

Începe să scrie romanul *Mizerabilii*.

1848 — În iunie este ales deputat în Adunarea Constituantă și până la sfârșitul anului activitatea sa este aproape exclusiv politică.

1849–1852 — Continuă activitatea în Adunarea Constituantă și este ales deputat în noua Adunare Legislativă, unde se distinge printr-un discurs exploziv despre mizerie. Ajunge curând șeful mișcării umanitariste franceze. Amenințat cu arestarea din cauza activității sale politice contra regimului instaurat după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 Victor Hugo se stabilește la Bruxelles, unde scrie „Istoria unei crime” și pamfletul „Napoleon cel mic”.

1852–1855 — Perioada exilului în insula Jersey. Aici a scris: „Les Châtiments” și poemele ce vor alcătui culegerea „Les Contemplations”.

1856–1860 — Se stabilește pe insula Guernesey. Scrie câteva „mici epopei” adunate apoi în culegerea „Legenda secolelor”; reia lucrul la „Sfârșitul Satanii” pe care îl termină în aprilie 1860 și apoi reîncepe o altă operă abandonată „Mizerabilii”.

1862 — Apare la Bruxelles romanul „Mizerabilii”, care cunoaște un răsunător succes.

1864 — Apare „William Shakespeare”, apoteoză a geniilor din toate timpurile, conceput inițial ca o prefață la o nouă traducere în franceză a operelor dramaturgului englez.

1865–1863 — Apare romanul „Les Travailleurs de la mer”; scrie drama „O mie de franci recompensă” și începe un nou roman „Omul care râde”. Se stinge din viață Adèle Hugo.

1869–1873 — După 19 ani de exil se reîntoarce la Paris și reia cu intensitate activitatea politică. În această perioadă apare „Anul teri-

bil” (1872) și „Fapte și cuvinte 1870–1872” cuprinzând discursuri și scrisori publice.

1874 — Apare „Quatre-Vingt-Treize”.

1876–1830 — Este ales senator și luptă pentru amnistierea comunarilor. Apar: „Legenda secolelor” – serie nouă, „Arta de a fi bunic”, „Istoria unei crime” – 2 volume.

La sfârșitul lui iunie 1878 o hemoragie cerebrală pune practic capăt activității sale creatoare. Se retrage cu familia la reședința sa din Guernesey.

1881 — Apar „Cele patru vânturi ale spiritului”.

1882 — Apare drama istorică „Torquemada”; publică articolele „Evreii și Rusia”, ultima luare de poziție importantă a lui V. Hugo în legătură cu persecuțiile antisemite.

1885 — La 22 mai se stinge din viață cel mai reprezentativ scriitor al Franței: creator genial, deosebit de dinamic, pivotul întregii activități sociale și politice a epocii sale. Se organizează funerarii naționale. O mare parte din creația sa, în majoritate texte inedite, va fi publicată peste o sută de ani.

Editura DORIS

Cuprinsul

Argument.....	4
CEA DIN URMĂ ZI A UNUI CONDAMNAT.....	5
POSTFAȚĂ	62
Tabel cronologic.....	80

